

บทที่ 4

ราชธรรมกับการปกครองระบอบราชาธิปไตย

รายการการเรียนรู้การสอนบทที่ 4

1. บททั่วไป
2. ราชธรรมว่าด้วยการให้ทาน
3. ราชธรรมว่าด้วยศีล
4. ราชธรรมว่าด้วยการเสียสละ
5. ราชธรรมว่าด้วยความซื่อตรง
6. ราชธรรมว่าด้วยความอ่อนโยน
7. ราชธรรมว่าด้วยความมีเดช
8. ราชธรรมว่าด้วยความไม่โกรธ
9. ราชธรรมว่าด้วยความไม่เบียดเบียนประชาชน
10. ราชธรรมว่าด้วยความอดทน
11. ราชธรรมว่าด้วยความหนักแน่นในธรรม

จุดมุ่งหมายของบทที่ 4

1. อธิบายได้ว่าราชธรรมจำเป็นต่อพระราชาอย่างไร
2. อธิบายได้ว่าเพราะเหตุใดพระราชาจะต้องทำทาน
3. อธิบายได้ว่าเพราะเหตุใดพระราชาจะต้องมีศีล
4. อธิบายได้ว่าเพราะเหตุใดพระราชาจะต้องเป็นนักเสียสละ
5. อธิบายได้ว่าเพราะเหตุใดพระราชาจะต้องมีความซื่อตรง
6. อธิบายได้ว่าเพราะเหตุใดพระราชาจะต้องมีความอ่อนโยน
7. อธิบายได้ว่าเพราะเหตุใดพระราชาจะต้องมีพระเดช
8. อธิบายได้ว่าเพราะเหตุใดพระราชาจะต้องไม่โกรธ
9. อธิบายได้ว่าเพราะเหตุใดพระราชาจะต้องไม่เบียดเบียนประชาชน
10. อธิบายได้ว่าเพราะเหตุใดพระราชาจะต้องมีความอดทน
11. อธิบายได้ว่าเพราะเหตุใดพระราชาจะต้องมีความหนักแน่นในธรรม

บทที่ 4

ราชธรรมกับการปกครองระบอบราชาธิปไตย

4.1 บททั่วไป

พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า อสิริย์ วลี โลเก แปลว่า อำนาจเป็นใหญ่ในโลก พุทธวจนะ บทนี้มีความหมายว่า ผู้ที่มีอำนาจจะเป็นคนที่ยิ่งใหญ่ในทุก ๆ เรื่อง คนมีอำนาจย่อมจะเป็นที่เกรงขามของคนทั่วไป คนสามัญจะคอยบูชาของผู้มีอำนาจ และประจบผู้มีอำนาจ นี่เป็นปกติธรรมดาของคนมีอำนาจในรัฐหนึ่งหรือประเทศหนึ่งจะมีผู้มีอำนาจหนึ่งคนเป็นผู้ปกครองบ้านเมือง คนไทยเราเรียกท่านผู้นี้ว่าพระเจ้าแผ่นดิน การมาสู่ตำแหน่งมาได้สองทาง คือปราบดาตัวเองขึ้นเป็นพระเจ้าแผ่นดิน หรือไม่ก็เป็นโดยกฎการสืบสันตติวงศ์ของรัฐนั้น

พระเจ้าแผ่นดินเป็นผู้ที่ประชาชนเคารพสักการะและยกย่อง การเคารพสักการะของประชาชนต่อพระเจ้าแผ่นดินนั้น ส่วนหนึ่งมีพื้นฐานมาจากอำนาจของพระเจ้าแผ่นดิน เพราะพระเจ้าแผ่นดินมีอำนาจมาก สามารถที่จะสั่งประหารชีวิตคนในพระราชอาณาจักรได้ ดังนั้นประชาชนจึงเกรงกลัวพระเจ้าแผ่นดิน เมื่อพระเจ้าแผ่นดินทรงอำนาจประโยชน์สุขให้กับประชาชน ทรงแสดงความเมตตากรุณาต่อประชาชน ความเกรงกลัวที่มีอยู่จึงกลายเป็นความเคารพยกย่อง และภักดีแม้ชีวิตก็อาจจะสละแทนได้ ก็ด้วยเหตุที่พระเจ้าแผ่นดินเป็นที่เคารพยกย่องดังกล่าวมานี้ ประชาชนทั้งหลายจึงมีความสำนึกร่วมกันว่า แผ่นดินพร้อมทั้งทรัพยากรทั้งหลายบรรดามีอยู่ในอาณาจักร เป็นสมบัติของพระองค์ และพระองค์มีอำนาจเด็ดขาดในการที่จะพระราชทานสมบัติอย่างใดอย่างหนึ่งให้กับประชาชนของพระองค์

จากความภักดีที่ประชาชนมีต่อพระเจ้าแผ่นดินตามที่กล่าวมานี้ เราจะเห็นว่าความภักดีของปวงชนเหล่านั้น เป็นเหตุให้ปวงชนยอมพลีกำลังและชีวิต เพื่อราชบัลลังก์ สมัยที่ปวงชนมีพระเจ้าแผ่นดินเป็นประมุขของประเทศนั้น พวกเขาถือว่าชีวิตของพวกเขาเป็นของพระเจ้าแผ่นดิน ดังนั้น เมื่อประเทศมีสงคราม เขาก็ทำการรบเพื่อพระเจ้าแผ่นดิน ตามสำนวนไทยที่เราพูดกันว่า

เพื่อราชบัลลังก์ เราจะเห็นความจริงในข้อนี้ในสมัยกรุงศรีอยุธยา คือ ในสมัยนั้น บวงชนต่างมี
สำนึกร่วมกันว่า แผ่นดินและชีวิตมนุษย์เป็นของพระเจ้าแผ่นดินทั้งหมด จะมีใครสักคนโง่ที่จะกล้า
พูดว่า แผ่นดินนี้เป็นของประชาชน เหมือนที่คนทุกวันนี้พูดกัน ก็คงจะตอบได้ว่า ในสมัยนั้นคงจะ
ไม่มีใครกล้าพูดอย่างนี้ แม้แต่จะคิดก็อาจจะไม่มีด้วยซ้ำ หากจะถามว่าทำไมคนสมัยนั้นจึงคิดว่า
พระเจ้าแผ่นดินเป็นเจ้าของทรัพย์สินสมบัติเพียงผู้เดียว ก็คงจะตอบได้ว่า มีสาเหตุสองประการที่
ทำให้คนสมัยนั้นมีสำนึกร่วมกันดังกล่าว สาเหตุประการที่หนึ่งคงเป็นเพราะประชาชนในประเทศ
สมัยนั้น มีคุณภาพต่ำทางการศึกษา และก็จะมีความสำคัญในฐานะของตนว่าเป็นเพียงไพร่แผ่นดิน
ของพระเจ้าแผ่นดินเท่านั้น แม้พระเจ้าแผ่นดินและอำมาตย์ผู้ปกครองประเทศ ก็มองว่าประชาชน
ของประเทศเป็นเพียงไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน

การที่ประชาชนมองตัวเองว่าเป็นไพร่กิติ และการที่ผู้ปกครองสมัยนั้นมองประชาชน
ว่าเป็นไพร่กิติ ทำให้ทั้งตัวประชาชนเอง และผู้ปกครองมองเห็นว่า ประชาชนเป็นเพียงตัวประ-
กอบของแผ่นดินเท่านั้น เมื่อมีเหตุการณ์อะไรเกิดขึ้นในอาณาจักร พระเจ้าแผ่นดิน และอำมาตย์
ของพระองค์เท่านั้น จะเป็นผู้คิดแก้ไข อย่างเช่นเมื่อเกิดสงคราม พระเจ้าแผ่นดินและเสนาามาตย์
เท่านั้น ที่จะเป็นผู้คิดดำเนินนโยบายในการทำสงคราม โดยมีไพร่ฟ้าของ
แผ่นดินไปตายแทน ถ้าจะถามว่าไพร่ฟ้าเหล่านั้น เขาคิดบ้างไหมว่าเขาทำการรบเพื่อประโยชน์
สุขของเขาและครอบครัว ก็คงตอบได้ว่า เขาคงไม่คิดอย่างนั้น เขาคงคิดเพียงว่าเขารบเพื่อ
รักษาราชบัลลังก์หรือรบเพื่อให้พระเจ้าแผ่นดินของเขามีอำนาจอยู่ต่อไป คนในประเทศทุกคนคง
ทนไม่ได้ที่จะเห็นพระเจ้าแผ่นดินของตน ไปถูกเขากราบไหว้เจ้าแผ่นดินประเทศอื่น เพราะฉะนั้น
พวกเขาจึงเอาชีวิตเข้าแลกเพื่อให้พระเจ้าแผ่นดินของเขา มีอำนาจอยู่เหมือนเดิม โดยไม่ต้อง
ไปขึ้นอยู่กับพระเจ้าแผ่นดินประเทศอื่น

ส่วนสาเหตุที่สองที่ทำให้ประชาชนสมัยนั้น คิดว่าตัวเองเป็นเพียงตัวประกอบของประ-
เทศชาติ น่าจะมาจากว่าคนสมัยนั้นคงมีความคิดร่วมกันว่า ผู้ที่จะมาเป็นพระเจ้าแผ่นดินนั้นจะ
ต้องเป็นผู้มีบุญญาธิการมาก เป็นผู้ที่มีจิตมาจากสวรรค์ ส่วนประชาชนทั่วไปเป็นคนมีบุญน้อย การ
ที่เขาคิดว่าตัวเองเป็นคนมีบุญน้อย ก็คงเป็นเพราะความศรัทธาอันน้อย ทรัพย์สินน้อย รูปร่าง

หน้าตาไม่งาม สิ่งเหล่านี้ทำให้เขาคิดว่าประชาชนทั่วไปนั้นเป็นคนมีบุญน้อย เมื่อถือว่าตนเองมีบุญน้อยแล้วก็เลยยอมผู้มีอำนาจคือพระเจ้าแผ่นดิน แล้วก็เชื่อว่าสมบัติทั้งปวงในประเทศเป็นของพระองค์คนเดียว คนอื่นเป็นเพียงตัวประกอบบุญบารมีของพระองค์เท่านั้น เพราะเหตุสองประการดังกล่าวมานี้ คนในสมัยนั้นจึงมีความสำนึกร่วมกันว่า แผ่นดินและชีวิตบนแผ่นดินเป็นสมบัติของพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวเท่านั้น ซึ่งต่อมาเมื่อไพร่ฟ้ามีการศึกษาคึกคัก จึงเกิดความคิดขึ้นว่า เราน่าจะมีสิทธิ์มีเสียงในแผ่นดินนี้บ้าง เพราะเราก็เป็นผู้หนึ่งที่จะต้องสละชีพเพื่อแผ่นดิน เมื่อความคิดอย่างนี้มีมากขึ้นจึงก่อให้เกิดความคิดขึ้นมาใหม่ว่าประชาชนเป็นใหญ่ในแผ่นดิน ซึ่งจะได้อีกกล่าวถึงกระแสความคิดที่เปลี่ยนแปลงไปในบทหน้า

ตามที่ได้อีกกล่าวมาแล้วว่า เมื่อปวงชนมีความสำนึกร่วมกันว่า พระเจ้าแผ่นดินเป็นเพียงผู้เดียวเท่านั้น ที่เป็นเจ้าของแผ่นดินและเป็นเจ้าของทรัพยากรทั้งหลายที่ติดอยู่บนแผ่นดิน แม้มนุษย์และสัตว์เครื่องใช้ในพระราชอาณาจักก็เป็นของพระองค์เช่นกัน ดังนั้น การที่ประชาชนจะทุกข์หรือสุขอย่างไร จึงขึ้นอยู่กับการปกครองของพระเจ้าแผ่นดินองค์เดียวเท่านั้น ถ้าพระเจ้าแผ่นดินปกครองดี ประชาชนหรือไพร่ฟ้าของพระองค์ก็มีความสุข แต่ถ้าพระเจ้าแผ่นดินปกครองไม่ดี ไพร่ฟ้าก็เดือดร้อนและก็ปรากฏในประวัติศาสตร์อยู่เสมอว่า พระเจ้าแผ่นดินที่ปกครองโดยธรรม มักจะถูกประชาชนขับไล่ออกจากราชบัลลังก์ ผู้ไม่ใส่ใจในการปกครองทั้งหลายก็อยากจะรู้ว่า การปกครองที่เป็นธรรมจะต้องปกครองอย่างไร การปกครองที่จะทำให้ประชาชนรักจะต้องทำอย่างไร หรือจะปกครองอย่างไร จึงจะไม่ให้ประชาชนเดือดร้อนจนถึงกับขับไล่พระเจ้าแผ่นดิน ออกจากราชสมบัติ ปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาที่พระเจ้าแผ่นดินในอดีตและนักปกครองในอดีตได้พยายามค้นคว้าหาคำตอบในปัญหาเหล่านี้มาตลอด

เมื่อพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้น ทรงสั่งสอนชาวโลกให้ได้รับประโยชน์ในปัจจุบัน ประโยชน์ในภพหน้า และประโยชน์ในพระนิพพาน สำหรับคำสอนเรื่องประโยชน์ในปัจจุบันนั้น พระองค์ได้วางหลักธรรมสำหรับพระเจ้าแผ่นดินไว้ 3 ประการคือ

1. ราชธรรม
2. จักกวัตติวัตร
3. ราชสังคหวัตถุ

หลักธรรมทั้งสามประการนั้น พระพุทธองค์ทรงวางไว้ในหลักคำสอนที่เกี่ยวกับประโยชน์ในปัจจุบัน ซึ่งพระเจ้าแผ่นดินจะต้องปฏิบัติตาม ถ้าหากว่าพระเจ้าแผ่นดินองค์ใดไม่ปฏิบัติตามนี้ ประชาชนจะเดือดร้อน เมื่อปกครองให้ประชาชนเดือดร้อน ประชาชนก็จะพากันเกลียดชัง เมื่อประชาชนพากันเกลียดชัง พระเจ้าแผ่นดินก็จะอยู่ในบัลลังก์ไม่ได้ หรือถ้าจะอยู่ได้ก็จะเป็นความสุขเท่าที่ควร ดังนั้น เพื่อประโยชน์ในการปกครองบ้านเมือง นักปกครองทั้งหลายจึงควรรู้หลักธรรมที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้สำหรับพระเจ้าแผ่นดินว่า มีความสำคัญอย่างไร และจำเป็นอย่างไร

ก็หลักธรรมที่จำเป็นสำหรับการปกครอง ที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้สำหรับพระเจ้าแผ่นดิน ปฏิบัตินั้น มีอยู่ 3 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. ราชธรรม
2. จักรวรรดิวัตร
3. ราชสังคหวัตถุ

หลักธรรม 3 ประการนั้น จักรวรรดิวัตรจะกล่าวในบทที่ 5 ส่วนราชสังคหวัตถุจะกล่าวในบทที่ 6 สำหรับราชธรรมจะได้กล่าวในบทนี้

ราชธรรม แปลว่า ธรรมของพระราชา หรือธรรมที่พระราชาต้องมีประจำพระองค์ ราชธรรมนี้คนไทยเรารู้จักกันในนามว่า ทศพิธราชธรรม ทศพิธราชธรรม แปลว่า ธรรมของพระราชาสิบประการ ก็ราชธรรมของพระราชา 10 ประการนั้นมีดังนี้

1. ทาน การให้
2. ศีล มีศีล
3. ปริจาคะ การเสียสละ
4. อาชวะ ความซื่อตรง
5. มัทวะ ความอ่อนโยน
6. ทปะ ความมีเดช
7. อักโกธะ ความไม่โกรธ
8. อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน

9. ชั้นดี ความอดทน
10. อวิโรธนะ ความหนักแน่นในธรรม

4.2 ทาน

พระเจ้าแผ่นดิน เป็นประมุขของประเทศ มีหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของประชาชน ประชาชนส่วนไหนมีความทุกข์เดือดร้อน พระเจ้าแผ่นดินจะต้องหาทางกำจัดความเดือดร้อนนั้นให้หมดไป เปรียบเหมือนพ่อบ้านที่มีหน้าที่ปกครองดูแลลูก ๆ ของตน ลูกคนไหนเจ็บป่วย พ่อต้องดูแลรักษา ลูกคนไหนไม่มีขนมกิน พ่อแม่ต้องให้เงิน ถ้าหากว่าลูกคนไหนมาขอเงินพ่อแม่ไปซื้อข้าวกิน แต่พ่อแม่ทำเฉยเสีย ไม่ให้เงินลูก ปล่อยให้ลูกอดอยาก พ่อแม่คนนั้นจะต้องถูกตำหนิในฐานะที่ปล่อยให้ลูกของตนหิวโหย ฉันทโคกิติ พระเจ้าแผ่นดินก็เช่นกันพระองค์ต้องมึหน้าที่ดูแลประชาชน ประชาชนคนไหน ส่วนไหนยากจน พระเจ้าแผ่นดินจะต้องอนุเคราะห์ให้มีชีวิตอยู่อย่างปกติสุข การที่พระเจ้าแผ่นดินปล่อยให้ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินอดอยากจนตาย โดยหน้าที่แล้วถือว่าผิดเป็นอย่างมาก เปรียบเหมือนพ่อแม่ปล่อยให้ลูกของตนอดอยากจนตายไปต่อหน้า ฉะนั้น เราลองถามใจเราดูว่า ถ้าเราพบพ่อแม่ที่ปล่อยให้ลูกของตนตายไปต่อหน้าอย่างนั้น โดยเห็นแก่เงินมากกว่าเห็นแก่ชีวิตลูก เราจะตำหนิพ่อแม่ไม่น้อยแค่ไหน ขอให้เปรียบกับพระเจ้าแผ่นดินที่พระองค์ปล่อยให้ประชาชนในแผ่นดินที่พระองค์รับผิดชอบอยู่ ตายไปเพราะความหิวโหย ความผิดก็คงไม่น้อยไปกว่าพ่อแม่ปล่อยให้ลูกไปต่อหน้าเท่าใดนัก

เราอย่าเพ่งคิดว่าพ่อแม่ปล่อยให้ลูกไปต่อหน้าไม่มี และก็อย่าคิดว่าพระเจ้าแผ่นดินปล่อยให้ประชาชนอดอยากหิวโหยจนตายไม่มี ทั้งสองกรณีนี้มีตัวอย่างทั้งหมด ขอยกตัวอย่างพ่อแม่ปล่อยให้ลูกตายไปต่อหน้าก่อน เรื่องนี้เป็นเรื่องจริงเกิดที่แขวงบางเขื่อนหนึ่ง กรุงเทพมหานคร มีครอบครัวหนึ่งที่อาศัยอยู่ในแขวงนี้ ครอบครัวที่กำลังกล่าวถึงนี้ เป็นครอบครัวที่ทำกินทางเกษตรกรรม หัวหน้าครอบครัวเป็นคนตระหนี่มาก เพื่อนบ้านไม่คบ ต่อมาลูกชายคนหนึ่งของครอบครัวนี้ป่วย เพราะความตระหนี่ของพ่อแม่ จึงไม่ยอมเอาลูกไปรักษาที่โรงพยาบาล เนื่องจากว่ากลัวจะเสียเงินมาก จึงทำการรักษาลูกโดยหารากไม้ใบไม้ตามแผนโบราณมารักษา ถึงลูกจะ

เจ็บหนักอย่างไร ก็ยังไม่ยอมหาไปโรงพยาบาล ผลสุดท้ายลูกก็ตายไป พ่อแม่อายนี้ก็มีอยู่ในเมืองไทย ทราบมาว่าเมื่อสองสามปีกรรยาคุณตายแล้วมีคนไปร่วมงานศพไม่เกินสิบคนทั้ง ๆ ที่เป็นคนมีเงิน แต่ก็ไม่มีใครไปคบค้าสมาคมด้วย

สำหรับ เรื่องที่คนจนต้องออกตาย เพราะผู้มีอำนาจไม่เกือกลตามหน้าทีนั้น มีตัวอย่างอยู่มาก เหตุการณ์นี้จะกล่าวนี้เกิดในสมัยนี้ ซึ่งอำนาจการดูแลได้เปลี่ยนมือจากพระเจ้าแผ่นดินไปอยู่ในอำนาจของประชาชนแล้ว ฉะนั้น ความรับผิดชอบจึงอยู่ที่รัฐบาล มิใช่พระเจ้าแผ่นดิน แต่ยกตัวอย่างขึ้นมาเพื่อให้ทราบว่าคนไม่มีจะกินจนออกตายนั้นมีอยู่ในประเทศ และคิดว่ามีมาทุกยุคทุกสมัย ไม่ว่าจะราชาธิปไตยหรือประชาธิปไตย จะต้องมีคนส่วนหนึ่งตายไปเพราะความจน ซึ่งเนื่องมาจากการไม่เหลียวแลของพระเจ้าแผ่นดิน และรัฐบาล เรื่องแรกขอยกตัวอย่างคนฆ่าตัวตายเพราะไม่มีเงินเสียค่าเหมอมให้ลูก เรื่องนี้ปรากฏในหนังสือพิมพ์ว่า ครอบครัวนี้มีนิวาสถานอยู่ในกรุงเทพฯ เป็นครอบครัวที่ยากจน แต่ลูกสาวมีความปรารถนาจะเรียน พ่อแม่ก็ส่งเรียนตามความประสงค์ ชั้นแรก ๆ ก็พยายามออกออมเงินไปซื้อหนังสือและค่าเหมอมให้ลูกได้ต่อมานาน เข้าไม่มีหนทางที่จะหาเงินส่ง จะไปขยืมใครก็ได้ไม่ได้แล้ว เพราะไปขยืมเพื่อนบ้านมาแก้ปัญหาเฉพาะหน้าจนหมดที่พึ่งแล้ว ในฐานะที่เป็นพ่อบ้านจะต้องรับผิดชอบในเรื่องนี้ ลูกสาวก็เร่งให้พ่อหาค่าเหมอมมาให้ เพราะต้องเอาไปจ่ายให้โรงเรียนโดยเร็วที่สุด ช่างพ่อแม่ก็หมดหนทางที่จะหามาให้ หึงแม่หึงลูกก็หวังอยู่ในใจว่าพ่อคงจะต้องรับผิดชอบ เพราะเป็นหัวหน้าครอบครัว ฝ่ายพ่อก็เป็นคนรู้จักหน้าที่ของตนว่าเรื่องนี้ตนต้องจัดการ แต่เมื่อพยายามหาทางแล้วก็ไม่เห็นทางใดเลยที่หาเงินมาเป็นค่าเหมอมลูกได้ ซึ่งก็คงเป็นเงินไม่มากไม่เกิน 500 บาท แต่สำหรับคนจนแม้แค่สิบบาทก็ยังหายาก เมื่อพ่อหมดหนทางที่จะหาเงิน ก็คงจะคิดสั้น คือ คงคิดว่าตายหลบความรับผิดชอบไปเสียจะดีกว่า ถึงแม้ว่าคราวนี้อาจจะแก้ปัญหามาได้ แต่คราวหน้าก็ต้องเจอปัญหาเช่นนี้อีก จะบอกให้ลูกออกจากโรงเรียนหรือก็ส่งสารลูก ถ้าปล่อยให้เรียนต่อไป พ่อเองก็ต้องเจอปัญหาไม่มีค่าเหมอมส่งลูก ฆ่าตัวตายดีกว่า ไม่ต้องมานั่งขบคิดปัญหาเรื่องค่าเหมอมลูก แล้วพ่อคนนี้ก็ฆ่าตัวตายโดยวิธีให้ไฟฟ้าช็อตตัวเอง นี่ก็คือตัวอย่างที่รัฐปล่อยให้คนจนต้องตายไปเพราะความจน หากว่าเป็นสมัยราชาธิปไตย พระเจ้าแผ่นดินต้องรับผิดชอบ แต่ถ้าเป็นสมัยประชาธิปไตย รัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งต้องเป็นผู้รับผิดชอบ

ส่วนตัวอย่างที่สอง ขอยกตัวอย่างคนฆ่าตัวตายเพราะไม่มีเงินมาเป็นอุทาหรณ์ เรื่องนี้มีอยู่ว่า สามีกรรยาคนหนึ่งมีนิวาสถานอยู่ต่างจังหวัด เป็นคนยากจน ตื่นรันทาเลี้ยงปาก เลี้ยงท้องด้วยความยากลำบาก ทั้งคู่แยกกันไปหางานทำ เพื่อหวังจะได้เงินมาซื้อข้าวกิน ตกเย็นก็กลับมากระห่อมที่คนอื่นเขาให้อาศัยที่กินปลูกข้าวคราว ผัวก็ไม่ไ้ทำงาน เมียก็ไม่ไ้ทำงาน เงินก็ไม่มี ถ้าไม่ขอเขากินก็ต้องอดข้าว คนเราเมื่อท้องหิวขึ้นมาแล้ว ก็ต้องทำอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้มีนหายใจ ไม่ขอเขากินก็ต้องขโมยเขากิน แต่คนๆนี้เลือกขอเขากิน ไม่ยอมขโมย แต่จะขอเขาทุกวันนั้น คนที่ไม่มีอาชีพขอทานคงทำไม่ได้ ฉะนั้น วันไหนพอทนได้ก็ทนไป พอรุ่งวันใหม่ก็แยกกันไปหางานทำ ตอนเย็นกลับมากระห่อมต่างก็ผิดหวังกันทั้งคู่ ข้างเมีย เมื่อคืนหางานทั้งวันไม่ไ้ทำงาน ก็กลับมาด้วยความหวังว่า ผัวคงจะไ้ทำงาน ฝ่ายข้างผัวเล่าหางานทั้งวันก็ไม่ไ้ทำงาน ก็กลับมาด้วยความหวังว่า เมียคงจะไ้ทำงาน เมื่อมาพบกันแล้วความหวังก็สลาย ผัวมีความคับแค้นใจมาก จึงตัดสินใจไปกระโดดหน้าบสะพาน แต่มีคนช่วยไว้ทัน ต่อมาทราบว่าคนมีเงินให้ความช่วยเหลือชีวิตทั้งสองนี้ไว้ ถามว่าเป็นหน้าที่ของคนมีเงินหรือที่ค้ต้องช่วยเหลือคนจน ตอบว่า ไม่ใช่เป็นหน้าที่ของรัฐ แต่เมื่อคนมีเงินเขาช่วยก็เป็นความดีของเขา

จากตัวอย่างที่ยกมาทั้งสองเรื่องนี้ เป็นการสื่อให้เห็นว่า คนที่ถูกความจนบีบบังคับจนต้องฆ่าตัวตายอย่างนี้มีมาก แต่ไม่มีใครไ้ทราบ สำหรับสองตัวอย่างที่ยกมาเป็นอุทาหรณ์นี้เพื่ออุทิศเป็นข่าวหนังสือพิมพ์ สาธารณชนจึงไ้ทราบ และเชื่อว่าเหตุอย่างนี้มีมิใช่จะเกิดเฉพาะในสมัยประชาธิปไตยเท่านั้น จะต้องเกิดมานานแล้ว แม้ในสมัยราชาธิปไตย คนที่ถูกความจนบีบบังคับจนต้องฆ่าตัวตายก็ต้องมีเช่นกัน เพราะฉะนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัสสอนไว้ว่า พระราชาผู้ปกครองแผ่นดิน จะต้องมิหศพิชราชธรรม ข้อหนึ่งคือการให้ทาน เพราะเหตุใด พระองค์จึงสอนว่า พระเจ้าแผ่นดินจะต้องให้ทาน เพราะเหตุว่า กลุ่มชนที่รวมกันเป็นรัฐหนึ่ง หรือประเทศหนึ่งนั้นจะประกอบไปด้วยคนจนและคนรวย ในคนสองประเภทนั้น คนจนมีมากกว่าคนรวย และคนจนนั้นอาจแบ่งไ้เป็นสองจำพวก คือ คนจนที่ห้อมกินเม็ด ๆ หรือมีกินพอประทังชีวิตจำพวกหนึ่ง และอีกจำพวกหนึ่ง คือ คนจนที่ตื่นนอนขึ้นมาไม่มีสมบัติอะไรที่จะนำมาใส่ท้องของตนและครอบครัวเลย คนเหล่านี้ถึงจะมีไม่มาก แต่ก็มิไ้น้อยในประเทศหนึ่ง ๆ และคนประเภทนี้แหละที่ค้ต้องมกยิตอาช

ขอทานให้เป็นที่รำคาญใจของคนบางคน คนประเภทอย่างนี้มีมานานแล้ว เพราะฉะนั้น พระพุทธ-
เจ้าจึงบัญญัติการบริจาคทานเป็นคุณธรรมของพระเจ้าแผ่นดินเป็นข้อแรก เพื่อที่พระเจ้าแผ่นดิน
จะได้ถือเป็นหน้าที่ ในการที่จะสละทรัพย์เป็นทานให้คนประเภทนี้

ถ้าเราได้อ่านคัมภีร์เกี่ยวกับการปกครองในพระพุทธศาสนา เราจะพบว่าพระราชที่
ทรงปฏิบัติตามทศพิธราชธรรม พระองค์จะตั้งโรงงานไว้ 4 มุมพระนคร เพื่อให้คนจนเหล่านี้มีที่
กินเป็นประจำ ไม่ต้องมานั่งวิตกกังวลว่าวันนี้จะไปกินที่ไหน เมื่อหาที่กินไม่ได้ก็อดอันตั้งใจจนต้อง
ไปฆ่าตัวตาย แต่เมื่อพระเจ้าแผ่นดินองค์ใดมีทศพิธราชธรรมข้อที่หนึ่ง คือ พระองค์ตั้งโรงงาน
ไว้สำหรับคนยากคนจน คนเหล่านั้นก็จะไม่อดตาย การปกครองเมืองไทยทุกวันนี้ก็น่าจะเป็นของ
รัฐบาลที่มาจากประชาชน แม้กระนั้นรัฐบาลก็ต้องมีคุณธรรมข้อนี้เป็นหน้าที่ด้วย กล่าวคือ รัฐบาล
น่าจะตั้งงบประมาณก้อนหนึ่ง สำหรับคนยากจน เมื่อเขาไม่มีกินก็มาขอความช่วยเหลือ เมื่อ
ไม่มีเงินเสียค่าเหมอมให้ลูก ก็มาขอเบิกเป็นค่าเหมอมลูก รัฐไม่ควรปล่อยให้คนไม่มีกินฆ่าตัวตาย
ไม่ควรปล่อยให้คนไม่มีเงินต้องฆ่าตัวตาย เพราะการมีข้าวอย่างนี้ออกมาแสดงถึงความไม่รับผิดชอบ
ของรัฐบาลและอาจแสดงไปถึงว่า รัฐบาลไม่มีทศพิธราชธรรมข้อที่หนึ่ง เมื่อไม่มีธรรมข้อนี้ก็
เป็นรัฐบาลที่เป็นอธรรมิกราชนั่นเอง

พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในพระไตรปิฎกว่า¹ เพราะพระราชไม่บริจาคทานเพียงอย่าง
เดียวเท่านั้น เป็นมูลเหตุให้ความชั่วอื่น ๆ เกิดตามมามากมาย มีบางสมัยที่มนุษย์มีอายุยืน และมี
พระเจ้าจักรพรรดิปกครองประเทศติดต่อกันถึง 7 พระองค์ โดยในสมัยดังกล่าวนี้ ในหมู่มนุษย์
ไม่มีความชั่วเกิดขึ้นเลย แต่แล้วต่อมาความชั่วก็เริ่มเกิดขึ้น เมื่อพระเจ้าแผ่นดินประพฤตินอกทศ-
พิธราชธรรม ผิดจากพระเจ้าจักรพรรดิองค์ก่อน ๆ กล่าวคือ พระเจ้าแผ่นดินองค์ที่ 8 พระองค์
ไม่ประพฤตินอวัตรของพระเจ้าจักรพรรดิ (จะกล่าวจักกวัตรดิวัตรในบทหน้า) เมื่อพระองค์ไม่ประ-
พฤติจักกวัตรดิวัตร จักรแก้วเป็นต้นก็ไม่เกิดขึ้น เมื่อจักรแก้วเป็นต้นไม่เกิดขึ้น พระองค์ก็เป็นพระ-
เจ้าแผ่นดินธรรมคา ไม่มีอำนาจยิ่งใหญ่ ต่อมาปวงชนก็พากันกราบทูลว่า ขอพระองค์จงประพฤติ

¹ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง. (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, 2525), เล่ม 11, หน้า 48.

จักกวัตติธรรม เมื่อได้ฟังเสียงวิงวอนของประชาชน พระองค์ก็ประพตจักกวัตติธรรม แต่พระองค์
ขาดการให้ทรัพย์สินแก่คนจน ต่อมาคนจนก็ไปขโมยทรัพย์สินคนอื่น ถูกเขาจับได้ แล้วนำมาเฝ้าพระเจ้า
แผ่นดิน เมื่อท้าวเธอตรัสถามว่า ทำไมจึงขโมยของคนอื่น เขาตอบว่า เพราะไม่มีอะไรจะกิน
จึงทำอย่างนี้ ท้าวเธอจึงพระราชทานทรัพย์สินให้เป็นทุนเลี้ยงชีพ พร้อมกับพระราชทานโอวาทว่า
จงนำทรัพย์สินไปทำทุนเลี้ยงชีพ และจงเลี้ยงดูบิดามารดา บุตรภรรยา จงให้ทานแก่สมณพราหมณ์
ผู้มีศีล เขาผู้นั้นก็ปฏิบัติตามสองพระราชโองการ แล้วก็ตั้งเนื้อตั้งตัวได้

ต่อมามีบุรุษยากจนอีกคนหนึ่ง ไม่มีอะไรจะกินจึงไปขโมยคนอื่น และก็ถูกจับได้ นำมาเฝ้า
พระเจ้าแผ่นดิน ท้าวเธอก็ตรัสถามเหมือนคราวแรก และที่พระราชทานทรัพย์สินเหมือนบุรุษคนแรก
เมื่อพระเจ้าแผ่นดินพระราชทานทรัพย์สินให้แก่คนขโมยไปสองคน คนทั้งหลายต่างก็เล่าลือกันว่า
พระเจ้าแผ่นดินพระราชทานทรัพย์สินให้แก่คนขโมย เอาละเราจะขโมยบ้างละ จะได้รับเงินพระ-
ราชทานบ้าง แล้วบุรุษคนหนึ่งก็ไปขโมยทรัพย์สินคนอื่น เมื่อถูกจับนำไปเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินแล้ว
ท้าวเธอตรัสถามว่า ทำไมจึงขโมย เขากลับทูลว่า เพราะไม่มีทรัพย์สินจึงขโมยทรัพย์สินคนอื่นเลี้ยง
ชีพ คราวนี้พระเจ้าแผ่นดินดำริว่า ถ้าเราให้ทรัพย์สินแก่ผู้นี้อีก ก็จะมีคนขโมยมากขึ้นเรื่อย ๆ จะ
ต้องลงโทษให้เข็ดหลาบ จึงรับสั่งให้นำคนขโมยคนนี้ไปประหารชีวิตเสีย

แต่ก่อนนี้วังชนยังไม่เคยเห็นการฆ่ากันมาก่อน เมื่อเห็นพระเจ้าแผ่นดินฆ่าคน ก็เห็น
รูปแบบ แต่ก่อนนี้มีความชั่วเฉพาะการขโมยอย่างเดียวเท่านั้น เมื่อมีการประหารนักโทษขโมย
ความชั่วคือการฆ่ากัน จึงจัดเป็นความชั่วประการที่สองที่เกิดตามมา เราจะเห็นว่าต้นเหตุเป็น
เพราะพระเจ้าแผ่นดินไม่พระราชทานทรัพย์สินแก่คนจนจึงทำให้เกิดความชั่วเพิ่มขึ้น พระพุทธองค์
ตรัสเล่าต่อไปอีกว่า เมื่อคนเห็นรูปแบบการฆ่าคนแล้ว ต่อมาก็มีคนกลุ่มหนึ่งเตรียมอาวุธไว้ โดย
เห็นพ้องกันว่า ต่อไปนี้จะไม่มีขโมยทรัพย์สินของใครแล้ว แต่จะปล้นแล้วฆ่าตัดคอเจ้าทรัพย์สินเสียทีเดียว
ต่อมาคนกลุ่มนี้ก็ไปทำการปล้นสะดมแล้วฆ่าเจ้าทรัพย์สิน เมื่อถูกราชบุรุษจับได้ นำมาเฝ้า
พระเจ้าแผ่นดิน เมื่อท้าวเธอถามว่าเจ้าไปปล้นฆ่าเจ้าทรัพย์สินหรือ พวกเขาพากันกราบทูลว่า ไม่
ได้ปล้นฆ่าเจ้าทรัพย์สิน เขาพากันพูดเท็จ เพราะกลัวจะถูกลงโทษ แต่ก่อนนี้ยังไม่มีคนพูดเท็จ เมื่อ
คนกลุ่มนี้ไปฆ่าคนอื่นซึ่งเป็นกรรมชั่วย่างหนัก เมื่อถูกถามสภาพการจึงบิบบังคับให้เกิดความคิด
เรื่องการพูดเท็จ จึงเป็นอันว่าความชั่วเกิดมาจนถึงสามเรื่อง คือ ขโมย ฆ่าคน และพูดเท็จ อัน
เนื่องมาจากพระเจ้าแผ่นดินไม่ให้ทรัพย์สิน

พระองค์ตรัสเล่าไว้ในพระไตรปิฎกอีกว่า เหตุการณ์เป็นไปหลายพันปี ความชั่วอย่างอื่นก็เกิดขึ้นมาอีก กล่าวคือ แต่ก่อนนี้ในหมู่มนุษย์ด้วยกันไม่มีใครกล่าวหาฟ้องร้องกัน ต่อมาเมื่อมีบางคน มีความชัศสนแล้วไปขโมยทรัพย์คนอื่น ราชบุรุษก็ไม่มีโอกาสจะรู้ คนผู้นั้นก็ขโมยเขาเรื่อยไปจนมวลชนด้วยกันทนไม่ไหวจึงเกิดความคิดไปกราบทูลกล่าวโทษผู้นั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ ปิสุณาวาทคือการกล่าวโทษกันก็เกิดตามมา ต่อจากนั้นพระพุทธองค์ได้ตรัสว่า ความชั่วต่าง ๆ ได้เกิดขึ้นตามามากมาย คือ ถัดจากการพูดกล่าวโทษเกิดขึ้นแล้ว การประพฤตินิดในกาม การต่ำกันด้วยคำหยาบ การพูดเพื่อเจ้อ การเพ่งโทษคนอื่น ความพยายาม มัจฉาหิริ อธรรมราคะ (ความกำหนัดในบุคคลไม่ควรกำหนัด เช่น พ่อ แม่ ป้า อา) ความโลภอย่างรุนแรง มัจฉาธรรม (ความกำหนัดในเพศเดียวกัน) การไม่ปฏิบัติชอบในมารคาบิคา ก็เกิดตามมาจากแพร่หลายอย่างที่เราเห็นอยู่ทุกวันนี้ ความชั่วทั้งหลายได้เกิดขึ้นเพราะพระเจ้าแผ่นดินไม่ประพฤตินในราชธรรมข้อที่หนึ่ง เพื่อเป็นหลัก-ฐานยืนยัน ขอยกพุทธพจน์ที่เป็นบทสรุปมาให้ท่านฟังต่อไปนี้

"ศูกรภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการดังพรรณนามาจะนี้ เมื่อพระมหากษัตริย์ไม่พระราชทานทรัพย์แก่คนไม่มีทรัพย์ ความชัศสนก็ถึงความแพร่หลาย เมื่อความชัศสนถึงความแพร่หลาย การขโมยก็ถึงความแพร่หลาย เมื่อการขโมยถึงความแพร่หลาย ศาสตร์ารวูธก็ถึงความแพร่หลาย เมื่อศาสตร์ารวูธถึงความแพร่หลาย การต่ำกันก็ถึงความแพร่หลาย เมื่อการต่ำกันถึงความแพร่หลาย การพูดเท็จก็ถึงความแพร่หลาย เมื่อการพูดเท็จถึงความแพร่หลาย การพูดส่อเสียด (พูดกล่าวโทษ) ก็ถึงความแพร่หลาย เมื่อการพูดส่อเสียดถึงความแพร่หลาย ความประพฤตินิดในกามก็ถึงความแพร่หลาย เมื่อความประพฤตินิดในกามถึงความแพร่หลาย การพูดคำหยาบและคำเพื่อเจ้อก็แพร่หลาย เมื่อการพูดคำหยาบคายและการพูดคำเพื่อเจ้อถึงความแพร่หลาย การเพ่งโทษคนอื่นและความพยายาม ก็ถึงความแพร่หลาย เมื่อการเพ่งโทษคนอื่นและความพยายามถึงความแพร่หลาย มัจฉาหิริ คือความเห็นผิดก็ถึงความแพร่หลาย เมื่อมัจฉาหิริถึงความแพร่หลาย อธรรมราคะ (ความกำหนัดในบุคคลไม่ควรกำหนัด เช่น พ่อ แม่ ป้า น้า อา) วิสมโลภะ (ความโลภอย่างรุนแรง) มัจฉาธรรม (ความกำหนัดในเพศเดียวกัน) ก็ถึงความแพร่หลาย เมื่ออธรรมราคะ วิสมโลภะ และมัจฉาธรรม ถึงความแพร่หลาย ความไม่ปฏิบัติชอบในมารคา บิคา และสมณพรหมณ์ ความไม่อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล ก็ถึงความ

แพร่หลาย เมื่อธรรมทั้งหลายเหล่านี้แพร่หลาย แม้อายุของสัตว์ทั้งหลายก็เสื่อมถอย แม้สัตว์พรณก็เสื่อมถอย" พระพุทธพจน์ที่ยกมานี้ ถ้าเราลองสาวจากเบื้องปลายขึ้นไป เราจะพบว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นต้นเหตุแห่งความเสื่อมทั้งปวง เช่น ถ้าถามว่าทำไมอายุมนุษย์เราจึงสั้น ก็ต้องตอบว่า เพราะประเพณีชั่ว ถามว่าทำไมจึงประเพณีชั่ว ก็ต้องตอบว่า เพราะความยากจน ถามว่าทำไมถึงยากจน ก็ต้องตอบว่าเพราะพระเจ้าแผ่นดินไม่พระราชทานทรัพย์แก่คนจน ดังนั้น พระเจ้าแผ่นดินผู้หวังความเจริญของทุกสิ่งในประเทศแล้วจะต้องประเพณีในราชธรรมข้อที่หนึ่ง คือ การให้ทาน

4.3 ศิล

ราชธรรมข้อที่ 2 ที่พระเจ้าแผ่นดินจะต้องมีประจำพระองค์ก็คือศิลปะ สำหรับศิลปะที่พระเจ้าแผ่นดินจะต้องรักษานั้น ก็เหมือนสามัญชนทั่วไปนั่นเอง กล่าวคือ สามัญชนทั่วไปที่จะนับเป็นคนดีนั้นจะต้องรักษาศิลปะ 5 พระเจ้าแผ่นดินก็เช่นกันจะต้องมีศิลปะ 5 และเมื่อถึงวันอุโบสถ คือ วันพระจันทร์เต็มดวง พระเจ้าแผ่นดินควรจะรักษาศิลปะ 8 ซึ่งคนไทยรู้จักกันว่าศิลปะอุโบสถ ศิลปะ 5 พระเจ้าแผ่นดินจะต้องรักษาทุกวัน ส่วนศิลปะอุโบสถจะรักษาเฉพาะวัน 15 ค่ำ และวัน 8 ค่ำของเดือนเท่านั้น

เนื่องมาจากพระเจ้าแผ่นดินเป็นประมุขของประเทศ เป็นผู้มีอำนาจเหนือประชาชน ดังนั้น ถึงแม้พระเจ้าแผ่นดินจะทำผิดพลาดบ้างบางข้อ คนทั่วไปจะไม่มีความรู้สึกตำหนิ และจะไม่คิดว่าพระองค์เป็นคนชั่ว ทั้งนี้ เพราะความภักดีของประชาชนที่มีต่อพระองค์นั่นเอง ถ้าจะเปรียบก็เหมือนพ่อแม่ของเรา แม้ท่านจะผิดพลาด เราผู้เป็นลูกก็มิได้ถือสา และไม่มีความรู้สึกว่าเป็นพ่อแม่ของตนเป็นคนชั่วร้ายแต่อย่างใด ทั้งนี้ ก็ด้วยความเคารพภักดีที่เรามีต่อพ่อแม่ของเราเป็นต้นเหตุ แต่ถ้าการผิดพลาดนั้น ถ้าพระเจ้าแผ่นดินทำบ่อยๆ ความรู้สึกที่พระเจ้าแผ่นดินเป็นทรราช ก็จะเกิดในสำนึกของประชาชน เพราะพระเจ้าแผ่นดินเมื่อผิดพลาดบ่อยๆ เข้า ก็ย่อมจะทำความเดือดร้อนให้กับประชาชน เมื่อประชาชนเดือดร้อนมากเข้า ก็คงจะพากันหาทางโค่นล้มพระเจ้าแผ่นดินทรราชเสีย แม้การผิดพลาดบ้างข้อหรือผิดพลาดบางครั้งบางคราว อาจจะไม่ทำให้ประชาชนเดือดร้อนมากมายจนถึงกับต้องเสียราชบัลลังก์ก็ตาม แต่ถึงกระนั้นความรู้สึกดังกล่าวมานั้น ย่อมจะทำความทุกข์ทรมานใจให้กับพระเจ้าแผ่นดินอย่างแน่นอน ดังตัวอย่างที่จะยกมาเป็นอุทาหรณ์ดังต่อไปนี้

ในสมัยพุทธกาลมีพระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่ง นามว่า พระเจ้าปัสเสนทิโกศล ครองกรุง
สาวัตถี แคว้นโกศล วันหนึ่งเสด็จออกเสียบพระนคร เมื่อเสด็จเสียบไปถึงที่แห่งหนึ่ง ทอดพระเนตร
เห็นหญิงคนหนึ่งเปิดหน้าต่างมองมาทางขบวนเสียบพระนคร แล้วก็รีบปิดหน้าต่างในทันทีทันใด ฝ่าย
พระเจ้าปัสเสนทิโกศล เมื่อทอดพระเนตรเห็นหน้าของหญิงนั้นแล้วก็เกิดความรักขึ้นมาทันทีทันใด
ไม่สามารถจักหักห้ามพระทัยได้ จึงทรงทำการสังเวยสถานที่ไว้เฝ้าพระทัยอย่างเงียบ ๆ เมื่อเสียบ
พระนครไปจนเสร็จพิธีแล้ว ก็เสด็จเข้าไปในพระราชวัง เรียกคนสนิทมากระซิบสั่งให้ไปสืบดู
หญิงสาวคนนั้นว่านางมีสามีหรือยัง ถ้ายังไม่มีสามีก็นำนางมาเป็นนางสนมคนเดียว แต่ว่าหาก
ว่านางมีสามีแล้วก็สืบให้รู้ว่าสามีของนางชื่ออะไร

เมื่อราชบุรุษไปสืบแล้ว ได้ความว่า นางนั้นมีสามีแล้ว เมื่อท้าวเธอได้ทราบความแล้ว
ทรงผิดหวังอย่างมาก แต่ถึงจะทรงทราบว่านางมีสามีแล้ว พระองค์ก็ยังไม่สามารถที่จะตัดความ
รักในหญิงคนนั้นได้ คนเราเมื่อมีอำนาจอยู่ในมือแล้ว เมื่อต้องการสิ่งใดก็จะพยายามใช้อำนาจ
นำเอาสิ่งที่ต้องการมาให้ได้ โดยมีได้คำนึงถึงศีลธรรมแต่ประการใด พระเจ้าปัสเสนทิโกศล
องค์นี้ก็ตกอยู่ในกฎข้อนี้เช่นกัน เมื่อทรงทราบว่าเขามีสามีแล้ว ถึงแม้จะผิดหวัง แต่ก็ถือว่าตนมี
อำนาจจะต้องเอามาให้ได้ จึงออกอุบายให้ราชบุรุษไปเชิญสามีของนางมาทำงานในพระราชวัง
ทั้งนี้ก็เพราะมีพระประสงค์จะจับผิดเขาเมื่อมาทำงานในราชสำนักแล้ว และเมื่อเขามาทำงาน
แล้ว พระเจ้าปัสเสนทิโกศลก็จับผิดเขาจนได้ ทรงลงอาญาให้เขาไปนำดินสือรูดที่แม่น้ำคงคา
มาถวายให้ได้ภายในหนึ่งวัน ถ้าวันหนึ่งวันไปแล้วไม่สามารถนำมาถวายได้จะประหารชีวิตเสีย
ทั้งนี้ด้วยมีพระประสงค์ว่า เมื่อเขาถูกประหารชีวิตแล้ว พระองค์จะได้ยึดเมียของเขา

ข้างฝ่ายสามีภรรยาคนนั้น เมื่อได้ทราบกระแสนับสั่งแล้ว ทั้งคู่ก็รู้ทันทีว่าอะไรจะเกิดขึ้น
ทั้งคู่มีแต่ความเศร้าโศก รู้ชัดว่าราชภัยมาถึงแน่แล้ว แต่ก็ไม่มีหนทางที่จะหลีกเลี่ยงได้เลย รุ่งเช้าครู
ภรรยาที่จัดหาเสบียงทางให้สามีรีบออกจากเมืองไปหาอุระคามที่พระเจ้าแผ่นดินทรงประสงค์ ใคร ๆ
ก็รู้ว่าระยะทางจากเมืองสาวัตถีถึงแม่น้ำคงคานั้นจะต้องใช้เวลามากกว่าหนึ่งวันจึงจะไปกลับได้
ทัน บุรุษผู้นี้ก็รู้สึกอยู่แก่ใจตนเองว่าตัวต้องตายแน่ ๆ คนเราถึงแม้จะรู้ว่าสิ้นหวังแล้ว แต่เมื่อมีลม
หายใจอยู่ก็พยายามจนถึงที่สุด เขาคณนั้นก็เหมือนกัน ถึงแม้จะรู้ว่าหนทางไกลวันเดียวคงเดินไป
กลับไม่ทันแน่ แต่กระนั้นก็พยายามเดินทางอย่างรวดเร็วด้วยความหวังว่าอาจจะมาทัน เขาเดินทาง

ทั้งวัน แม้จะเหนื่อยก็ไม่ยอมหยุด เมื่อหัวหนักเข้าก็หยุดรับประทานอาหาร ก่อนรับประทานอาหาร ได้แบ่งข้าวสุกส่วนหนึ่งให้เป็นทานแก่ฝูงนก แล้วประกาศตั้ง ๆ ต่อหน้าฝูงนกว่า "พระเจ้าแผ่นดิน เป็นอธรรมต้องการจะยึดภรรยาของข้า จึงหาทางแก่ง ใช้ข้าได้ไปนำคืนสิอรุดที่แม่น้ำคงคามาก็ ได้ภายในหนึ่งวัน เมื่อเข้ามาไม่ทันก็จะหาทางประหารชีวิตข้าเสีย ขอเทพยดาฟ้าดินช่วยข้าด้วย" ไม่ทราบว่าจะจะเป็นเพราะคำประกาศของชายคนนี้หรืออย่างไรก็เหลือเถา ปรากฏว่าชายคนนั้น สามารถไปนำคืนสิอรุดที่แม่น้ำคงคามาก็ทันเวลา ถ้าหากว่าพระเจ้าปัสเสนทิโกศลไม่สั่งให้ปิด ประตูเมืองก่อนเวลา

เรื่องก็มียุ่ว่า พระเจ้าปัสเสนทิโกศล เมื่อพระองค์ใช้ให้บุรุษผู้นั้นออกเดินทางไปแล้ว ก็คำริว่า ตามธรรมตามนุษย์เรามีเสน่ห์เหลียมอยู่มาก คนผู้นี้อาจจะมิวิธีใดวิธีหนึ่งนำคืนสิอรุดมา สำเร็จก็อาจจะเป็นได้ ถ้าเมื่อเป็นเช่นนั้น งานของเราก็จะไม่สำเร็จ และพระองค์คำริต่อไป ว่า ถ้าจะให้สำเร็จแน่นอนจะต้องสั่งให้ปิดประตูเมืองก่อนกำหนดเล็กน้อย นี่คืออำนาจที่อยู่ในมือ ของคนไม่มีศีล จะทำชั่วอย่างไร ก็คิดอย่างคล่องแคล่ว มิได้มีความเกรงกลัวแต่อย่างใด เมื่อ ตัดสินพระทัยเด็ดขาดแล้วพระองค์ก็สั่งให้ปิดประตูเมืองก่อนกำหนด

ฝ่ายบุรุษนั้น เพราะกลัวตาย จึงเดินทางอย่างเร่งรีบแล้วก็สามารถไปนำคืนสิอรุดมา ได้ ขณะที่จะเข้าเมือง ประตูเมืองก็ปิด เมื่อเห็นประตูเมืองปิด เขาจึงขว้างคืนสิอรุดเข้าไปใน เมือง เพื่อให้ชาวเมืองได้ทราบเป็นพยานว่า เขานำคืนสิอรุดมาได้จริง ๆ เมื่อขว้างคืนเข้าไป ในเมืองแล้ว เขาก็คิดว่าชีวิตเขาคงจะไม่รอดเป็นแน่ แต่คนเราถึงยังไงก็คงจะไม่ยอมงอมืองอเท้า คาย ชายคนนี้เมื่อหมดหนทางจะเข้าเมืองเพื่อเอาคืนไปถวายพระราชาได้แล้ว เขาก็คิดหาที่พึ่ง ที่จะช่วยชีวิตของเขา พลันเขาก็คิดได้ว่า พระเชตะวันมหาวิหาร ซึ่งเป็นที่ประทับของพระสัมมา-สัมพุทธเจ้าอยู่นอกกำแพงเมือง เขาคิดว่าที่พึ่งแห่งอื่นของเขาไม่มีอีกแล้ว นอกจากพระสัมมา-สัมพุทธเจ้าเท่านั้น เมื่อคิดได้ดังนั้นแล้ว ในคืนนั้นเขาก็เข้าไปอาศัยนอนในพระวิหารเชตะวัน พอ รุ่งเช้าก็เข้าไปเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ขณะที่ชายคนนี้ไปเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ณ ที่ประทับ นั้น ก็มีเรื่องประหลาดเกิดขึ้น เรื่องนั้นเป็นดังนี้

พระเจ้าปัสเสนทิโกศลนั้น พระองค์ถูกความรักความใคร่บีบคั้น จนไม่สามารถบรรทม หลับได้ ครึ่งคืนของราตรีคอนตัน พระองค์คิดถึงแต่ดวงหน้าของหญิงคนนั้น พอเที่ยงคืนทุกสิ่งใน

พระราชวังหยุดความเคลื่อนไหว สภาพแวดล้อมตกอยู่ในความมืดและความสงบเงียบ ท้าวมอบ
บรรทมกระสับกระส่ายอยู่บนพระแท่น พลันนั้น พระองค์ได้สติบเสียงอันน่าสะพรึงกลัว ซึ่งเป็น
เสียงที่พระองค์ไม่เคยได้สติมาก่อน เสียงนั้นเป็นเสียงสั้น ๆ ว่า หู สะ นะ โส เมื่อจบเสียง
โส ทุกสิ่งก็ตกอยู่ในความเงิบอีก พระองค์เกิดความกลัวสุดขีด เพราะเหตุที่ได้ทำความชั่ว
กล่าวคือ ตั้งพระทัยจะทำพสกนิกรของพระองค์เอง เพื่อแย่งเอาเมียเขา พอได้สติบเสียงอัน
น่ากลัวอย่างนั้น ก็เกิดความกลัวว่า บาปกรรมจะตามมาทำลายล้าง ความรักความใคร่ในหญิงผู้
นั้นได้อันตรธานไปสิ้น ในพระทัยมีแต่ความกลัวเข้ามาแทน ดังนั้น ในช่วงครึ่งหลังของราตรีนั้น
พระองค์จึงบรรทมไม่หลับ เพราะกลัวเสียงประหลาดนั้น จะมาทำอันตรายแก่พระชนมชีพ
พระองค์บรรทมลืมพระเนตรอยู่อย่างนั้นจนสว่าง ไม่ได้เข้าสู่นิราลเลย เมื่อรุ่งเช้าแล้ว พระองค์
ก็ไม่รอช้ารีบตรัสเรียกเสนามาคอยให้เตรียมการเสด็จไปเฝ้าพระทศพล ณ พระเชตุวันมหาวิหาร

ในขณะที่พระเจ้าปัสเสนทิโกศล กำลังถวายนความเคารพแก่พระทศพลอยู่นั้น บุรุษที่
พระเจ้าปัสเสนทิโกศลจะประหารชีวิตแล้วแย่งเอาเมีย ก็เข้าไปเฝ้าพระทศพลด้วยหวังว่าจะขอ
เอาพระพุทธรูปเป็นที่พึ่ง ข้างฝ่ายพระเจ้าแผ่นดินทอดพระเนตรเห็นบุรุษผู้นี้ สำหรับบุรุษนั้นก็เห็น
พระราชอา เช่นกัน พระเจ้าปัสเสนทิโกศล เมื่อถวายนความเคารพแล้วก็กราบทูล เรื่องราวที่พระ-
องค์ประสบ เมื่อคืนให้พระพุทธรูปกราบ แล้วก็ทูลสรุปว่า พระองค์นอนไม่หลับเลยตลอดคืน

ข้างฝ่ายบุรุษนั้น ได้ฟังเรื่องราวของพระราชอาอยู่ด้วย จึงได้จึงหวั่นกราบทูลเรื่องราว
ของตนให้พระพุทธรูปกราบ แล้วก็ทูลสรุปเห็นพระราชอาว่า เขาเองก็เพิ่งจะรู้ว่าหนทางนี้
มันไกลเหลือเกิน เพราะตนเองต้องเดินทางทั้งวัน เมื่อคนทั้งสองได้ทูลเรื่องราวของตนพร้อม
ทั้งรำพันความลำบากของตนเสร็จสิ้นแล้ว พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสขึ้นว่า "จริงอย่างนั้น ราตรี
ยาวนานสำหรับคนนอนไม่หลับ ส่วนหนทางก็ยาวไกลสำหรับคนที่เดินเมื่อยล้า แต่สังสารวัฏนั้น
ยาวนานแก่ผู้ไม่รู้แจ้งสังขารม"

ใจความในพระพุทธพจน์นี้มีว่า คนที่นอนไม่หลับทั้งคืนนั้น เขาจะมีความรู้สึกว่ายาม
ราตรีมันช่างยาวเสียเหลือเกิน เมื่อไรจะสว่างเสียที ส่วนคนที่เดินทางไกลเมื่อยแล้วเมื่อยอีก
ก็ยังไม่ถึงจุดหมาย เขาก็ย่อมมีความรู้สึกว่ายาวนานมันช่างไกลเหลือเกิน ส่วนที่ว่าสังสารวัฏ
ยาวนานนั้น หมายถึงว่า การที่หมู่สัตว์ทั้งหลายต้องเวียนว่ายตายเกิดในภพต่าง ๆ นั้น เป็นเรื่อง
ที่ยาวนานเหมือนกัน

สำหรับเนื้อหาของเรื่องที่จะทราบต่อไปก็คือ พระพุทธเจ้าทรงชี้แจงให้ทราบว่า
สำเนียงอักษรที่พระเจ้าปัสเสนทิโกศลทรงสวดว่า หุ สะ นะ โส นั้น เป็นเสียงของสัตว์นรก
ที่คร่ำครวญถึงความทุกข์ทรมานที่ได้รับในกระโหลกแดงในนรก แล้วพระองค์ก็ตรัสอีกว่าสัตว์นรก
นั้นตกนรกเพราะคิดเมียดูคนอื่น เหมือนที่พระเจ้าปัสเสนทิโกศลกำลังจะประพาศอยู่ขณะนี้

เมื่อพระเจ้าปัสเสนทิโกศลได้สดับคำพยากรณ์จากพระชินสีห์แล้ว ก็เกิดความหวาดกลัว
ในกรรมที่จะประพาศคิดเมียดูคนอื่น และกั้ตั้งพระทัยจะไม่ประพาศอย่างนั้นอีกต่อไป ส่วนบุรุษนั้น
ตามประวัติว่าได้สำเร็จเป็นพระโศคานัน จากเหตุการณ์ดังกล่าวนี้ ทำให้ทั้งสองคนได้รับประ-
โยชน์อย่างมหาศาล กล่าวคือ พระเจ้าปัสเสนทิโกศลได้รับรู้ความทุกข์ทรมานที่เกิดจากการ
ประพาศคิดเมียดูคนอื่นและตั้งพระทัยเด็ดขาดที่จะไม่ทำต่อไป ส่วนบุรุษนั้นก็ได้รับประโยชน์ตรงที่ท่าน
ได้สำเร็จเป็นพระอริยมุคคัลลันโศคานัน

ถ้าเราลองพิจารณาเรื่องนี้นักสืบ ๆ แล้ว เราจะพบความประหลาดอยู่สองประการ
คือ พระเจ้าปัสเสนทิโกศลสามารถได้ยินเสียงร้องของสัตว์นรกทั้งที่ไม่เคยได้ยินมาก่อน และ
ประการที่สองก็กรณีได้มาพบกันโดยบังเอิญในสำนักของพระพุทธเจ้า ความประหลาดทั้งสองเรื่อง
นี้คาดว่าน่าจะเกิดเพราะอำนาจของพระพุทธเจ้ามากกว่า เพราะมีความจริงอยู่อย่างหนึ่งว่า
การที่พระเจ้าปัสเสนทิโกศลทรงพาลหาเรื่องจะฆ่าสามี แล้วรีบเอาเมียเขานั้นจะต้องไม่พ้นการ
หยั่งรู้ของพระพุทธเจ้าไปได้ และเมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบแล้วจึงทรงหาทางที่จะทำให้พระเจ้า
ปัสเสนทิโกศลทรงสลัดพระทัยในกรรมเวรที่พระองค์ก่อขึ้น จึงทรงใช้พุทธานุภาพบันดาลให้
หัวข้อได้ยินเสียงสัตว์นรก และใช้พุทธานุภาพบันดาลให้ทั้งคู่ได้มาพบกันในสำนักของพระพุทธองค์
จึงทำให้เหตุการณ์ซึ่งดูเหมือนจะร้ายแรงในเบื้องต้น แล้วก็กลับจบลงอย่างดียิ่ง¹

จะอย่างไรก็ตาม การคิดดีของพระเจ้าแผ่นดินบางข้อรู้สึกว่าจะไม่ทำให้ชาวประชา
รังเกียจ อย่างเช่น พระเจ้าแผ่นดินฆ่าคนหรือไปล่าสัตว์ คนทั้งหลายมองเป็นเรื่องธรรมดา หรือ
พระเจ้าแผ่นดินเสวยน้ำจัณฑ์ ก็ดูเป็นเรื่องปกติ คือ ไม่มีใครตำหนิมากนัก แต่ถ้าพระเจ้าแผ่นดิน
ขโมยสมบัติคนอื่น แย่งเมียคนอื่น หรือพูดเท็จให้จับได้ กูจะเป็นเรื่องที่ชาวประชาเกิดความ

¹ อรรถกถาธรรมบท. (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2528), ภาค 3, หน้า 152-166.

จึงเกี่ยวเนื่องอย่างมาก ในส่วนที่เราพบว่า ถ้าพระราชามีศีลในบางข้อจะไม่มีใครตำหนิพระองค์ นั้น น่าจะเป็นเพราะว่า พระเจ้าแผ่นดินมีอำนาจประหารชีวิตคนอยู่แล้ว ฉะนั้น เมื่อพระองค์ทำ ใครจึงเป็นเรื่องธรรมดา ไม่มีใครว่า หรือถ้าพระองค์จะเสวยน้ำจืดบ้าง ทุกคนจะให้โอกาส เพราะทุกคนเคารพและภักดี อยากจะให้พระองค์มีความสุขสำราญบ้าง แต่ถ้าสมมติว่ามีพระเจ้าแผ่นดินสององค์ องค์หนึ่งไม่มีศีล 5 เลย ส่วนอีกองค์หนึ่งมีศีล 5 ครบบริบูรณ์ ถ้าจะให้เราเลือก พระเจ้าแผ่นดินสององค์นี้ เราจะเลือกเอาองค์ไหน คงไม่มีใครเลือกเอาพระเจ้าแผ่นดินที่ไม่มีศีลแน่ ทุกคนอยากจะมีพระเจ้าแผ่นดินที่มีศีลมากกว่า

4.4 วิจารณ์ การเสียสละ

ทศพิธราชธรรมข้อที่หนึ่ง แนะนำให้พระเจ้าแผ่นดินให้ทาน เพื่อการสงเคราะห์คนยากจน หรืออาจจะเป็นการถวายทานแก่สมณพราหมณ์ผู้มีศีล ก็จัดอยู่ในราชธรรมข้อที่หนึ่ง คือ การให้ทาน ส่วนราชธรรมข้อที่ 3 แนะนำให้พระเจ้าแผ่นดินทำการบริจาค ซึ่งการบริจาคในที่นี้มีได้หมายถึง การบริจาคตาน แต่หมายถึง การเสียผลประโยชน์ส่วนตัว เพื่อเป็นประโยชน์แก่ประชาชนที่อยู่ใต้ปกครอง การบริจาคตังกล่าวนี้มีใช้เป็นวัตถุประสงค์ของเท่านั้น แต่อาจจะหมายถึงความสุขส่วนตัว หรืออาจจะหมายถึงยอมรับความทุกข์เพื่อความสุขของประชาชนก็ได้ ทั้งหมดนี้เรียกว่าการบริจาคทั้งสิ้น เพื่อชี้ให้เห็นว่าการบริจาคของพระเจ้าแผ่นดินเป็นอย่างไร จะยกตัวอย่างเรื่องการบริจาคของพระราชานโศติมาเป็นอุทาหรณ์

การบริจาคตัญญาเพื่อเป็นประโยชน์ต่อคนอื่น มีตัวอย่างเช่น พระเวสสันดร พระเจ้าแผ่นดินนครสีพี บริจาคช้างบังจยนาเคนทร์ให้แก่แคว้นกาลิงคราชกฐ์ เพราะการบริจาคตัญญา พระองค์ยอมทุกข์ทรมานเพื่อความผาสุกของคนอื่น การเสียสละทั้งวัตถุและความสุขส่วนตัว อย่างนี้เป็นการเสียสละที่สูงส่ง เพราะเหตุใดจึงสูงส่ง เพราะว่า ช้างบังจยนาเคนทร์ ซึ่งเป็นราชพาหนะของพระเวสสันดรนั้น เป็นช้างที่มีความมหัศจรรย์ในตัว กล่าวคือ ช้างทรงเชือกนี้ไปอยู่ประเทศใด ประเทศนั้นฝนจะตกต้องทุกฤดูกาล เมื่อยูเมืองกาลิงคราชกฐ์ฝนแล้งมาหลายปี ประชาชนอดอยากล้มตายไปเป็นจำนวนมาก ชาวเมืองกาลิงคราชกฐ์จึงปรึกษากันถึงวิธีที่จะช่วยให้ฝนตก เพื่อช่วยเหลือประชาชนให้มีน้ำสำหรับปลูกข้าว วิธีขอฝนอื่น ๆ ก็ทดลองมาหมดแล้ว ไม่มี

วิธีอื่นอีกเลย นอกจากไปขอช้างปัจจัยนาเคนทร์มาอยู่ประจำเมืองกาสิงคราษฎร์เท่านั้น และ การที่จะไปขอช้างเชือกนี้ น่าจะต้องเสี่ยงกับการไม่ให้ เพราะอะไร เพราะเป็นช้างสำคัญของ บ้านเมืองมีหน้าเข้ายังเป็นช้างที่สามารถอำนวยความสะดวกให้กับประชาชนได้อีกด้วย จึงน่าจะ เป็นช้างที่บ้านเมืองที่เป็นเจ้าของจะต้องหวงแหนเป็นอย่างดี และถ้าเกิดบ้านเมืองที่เป็นเจ้าของ ใจดีให้มา ก็จะแสดงว่าเป็นผู้เสียสละอย่างสูง ต้องเสียสละอะไรบ้าง ต้องเสียสละในตำแหน่งที่ต้อง เสี่ยงต่อความไม่พอใจของประชาชน จะต้องเสี่ยงต่อความมอดอยากของประชาชนในบ้านเมือง ของตน เพราะถ้าไม่มีช้างปัจจัยนาเคนทร์เสียแล้ว ผนออาจจะไม่ตกก็ได้ เมื่อฝนไม่ตกข้าวปลา อาหารก็คงจะมีคเคือง ความลำบากก็จะตกอยู่กับประชาชน การยอมรับความเดือดร้อนดังกล่าว มานี้ เรียกว่าเป็นการเสียสละ แล้วเมื่อพราหมณ์ชาวเมืองกาสิงคราษฎร์จำนวนแปดคนมาทูลขอ ช้างปัจจัยนาเคนทร์ต่อพระเวสสันดรแล้ว พระองค์ก็ยอมสละให้ไป เมื่อชาวเมืองนี้ได้ช้างเชือก นี้ไปแล้ว ผนอกก็ตกต้องตามฤดูกาล ข้าวปลาอาหารก็อุดมสมบูรณ์ ชาวเมืองทั้งปวงก็มีความสุข เพราะการบริจาคของพระเวสสันดร แต่องค์พระเวสสันดรเอง ต้องถูกประชาชนขับไล่ออกจาก เมืองต้องไปทนทุกข์ทรมานอยู่ในป่า พร้อมทั้งพระมเหสี และราชโอรส ราชธิดาเป็นเวลาหลายปี การที่ชาวเมืองกาสิงคราษฎร์ทั้งเมืองมีความสุขโดยพระเวสสันดรยอมลำบากเพียงคนเดียวนี้ เป็นการเสียสละอย่างภูมิพระทัยของพระองค์ เหมือนคนบางคนที่สร้างความสุขให้คนจำนวนมาก โดยตนยอมลำบากเพียงคนเดียวจะนับ

มีเรื่องปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ที่ควรจะนำมาเป็นอุทาหรณ์ใน เรื่องการประพาศิโนทศพิธราชธรรม ข้อบริจาคของพระเจ้าแผ่นดิน เรื่องนี้มีใช้พระเจ้าแผ่นดิน เป็นผู้บริจาค แต่เป็นพระมเหสีของพระเจ้าแผ่นดินทรงบริจาคชีวิต เพื่อพระราชสวามี เรื่อง โดยสรุปมีว่า¹ เมื่อ พ.ศ. 2091 พระเจ้าหงสาวดียกพลมาราษฎร์จำนวนสามแสนเศษมาตี กรุงศรีอยุธยา เมื่อยกพลมาถึงพระเจ้าหงสาวดีตั้งค่ายหลวงที่ตำบลกุ่มคอง (คงเป็นบ้านกุ่ม อ.บางบาล จ.พระนครศรีอยุธยาในปัจจุบัน) ช้างฝ่ายกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิ ทรงพิจารณาเห็นว่าควรจะยกทัพออกไปรบกับข้าศึกนอกเมือง เพื่อจะได้ดูกำลังของข้าศึก และ จะได้แสดงศักดิ์ศรีของพระนครศรีอยุธยาอีกประการหนึ่งด้วย การเสด็จออกทัพครั้งนี้ นอกจาก

¹พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐ อักษรนิพนธ์ และฉบับพระปราบมุขนิพนธ์ (กรุงเทพฯ มหานคร : องค์การตำราฯ, 2504), เล่ม 1, หน้า 72.

สมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิผู้เป็นจอมทัพ และมีพระราชโอรสทั้งสองตามเสด็จแล้ว สมเด็จพระศรี-
สุริโยทัย พระอัครมเหสีของพระเจ้าจักรพรรดิก็ตตามเสด็จมาในกองทัพด้วย โดยแต่งพระองค์
เป็นพระยามหาอุปราช ทรงเครื่องราชวรรงค์ เสด็จทรงช้างพลายสูงหกศอก ออกมาช่วยการ
พระราชสงคราม ด้วยความเป็นห่วงพระราชสวามี ขณะเมื่อกองทัพทั้งสองสู้ประยุทธ์ สมเด็จพระ
พระเจ้าจักรพรรดิทรงขับช้างชนกของหน้าของข้าศึก แต่ช้างเสียที่ข้าศึก พระเจ้าแปรจึงขับช้าง
ไล่ตามช้างสมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิ ช้างฝ่ายพระศรีสุริโยทัยเห็นพระราชสวามีจะเสียที่แก่ข้าศึก
แน่นอน จึงขับช้างถลันเข้าไปขวางช้างทรงของพระเจ้าแปรไว้ ช้างของพระเจ้าแปรจึงแหงเสีย
ช้างทรงของพระศรีสุริโยทัย ช้างทรงของพระนางหน้าแห่งหงายเสียที่ พระเจ้าแปรจึงจ้วงฟัน
ด้วยพระแสงขจรยาวคาดสะพายแล่ง สิ้นพระชนม์ชีพกับคอช้าง

ขณะที่สมเด็จพระศรีสุริโยทัยทรงถลันช้างไปขวางช้างพระเจ้าแปรนั้น พระองค์ตั้ง
พระทัยเด็ดเดี่ยวที่จะสละชีพเพื่อพระราชสวามี หากเราจะลองเก็บความคิดของพระนางในการ
ที่ทรงตัดสินพระทัยสละชีพเพื่อพระราชสวามีนั้น พระนางน่าจะมีเหตุผลว่า ถ้าปล่อยให้พระมหา-
กษัตริย์สิ้นพระชนม์เสียแล้ว กรุงศรีอยุธยาคงจะวุ่นวาย และเสียพระเกียรติยศตามอย่างประเทศ
ที่แพ้สงคราม โดยเฉพาะครั้งนี้ถ้าปล่อยให้พระเจ้าจักรพรรดิสิ้นพระชนม์ ความเลวร้ายจะตาม
มาถึงแก่ชาวศรีอยุธยาทุกคน พระนางเองอาจจะต้องเป็นเชลยหรือถูกฆ่าตาย พระราชโอรส
ทั้งสองก็อาจจะถูกฆ่า ทหารศรีอยุธยาก็คงจะถูกฆ่าตาย เพราะขวัญเสีย ชาวเมืองก็จะถูกทำลาย
ชีวิต ที่รักษาชีวิตอยู่ได้ ก็คงต้องพลัดบ้านพลัดเมือง พลัดจากญาติพี่น้อง แต่ถ้าพระนางยอมสละชีวิต
เพื่อให้พระเจ้าแผ่นดินมีพระชนม์อยู่ ความเดือดร้อนก็จะไม่เกิดขึ้นมากมาย พระนางจึงยอมสละ
ชีวิตของพระนางเองเพื่อแรกกับชีวิตและความสุขของคนทั้งเมือง ความเสียสละของพระนางอัน
สูงส่งนี้เป็นเกียรติปรากฏจนถึงทุกวันนี้ เป็นความจริงอย่างนั้น ถ้าเราศึกษาประวัติศาสตร์ตั้งแต่
กรุงสุโขทัยลงมา จนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ เราจะไม่พบพระมเหสีของพระเจ้าแผ่นดินองค์ใดมี
พระเกียรติยศระเด่นเหมือนพระศรีสุริโยทัย พระมเหสีของพระเจ้าจักรพรรดิสักองค์เลย เพราะ
ความคิดของพระนางดังกล่าวมา พระเจ้าจักรพรรดิจึงทรงสร้างเจดีย์เป็นที่ระลึกแก่พระนาง โดย
พระราชทานนามว่า พระเจดีย์ศรีสุริโยทัย ซึ่งยังปรากฏมีอยู่ ณ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จน
ถึงทุกวันนี้

คนที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น เป็นจรรยาวัตรเกี่ยวกับการประพฤติราชธรรมหรือหศพิธราชธรรม
ชื่อว่าด้วยการบริจาค ยังมีตัวอย่างเกี่ยวกับการบริจาคที่พระเจ้าแผ่นดินทรงกระทำที่ควรยก
มาเป็นตัวอย่างอีกเรื่องหนึ่ง เรื่องนี้มีกล่าวไว้ในพงศาวดารมอญหรือที่เรารู้จักกันในนามว่า
เรื่องราชาธิราช ใจความของเรื่องมีโดยสรุปว่า เมื่อพระเจ้าสีหราชาธิราช ซึ่งเป็นกษัตริย์มอญ
ขึ้นครองกรุงหงสาวดีนั้น ต้องทำสงครามขับเกี่ยวกับคนชาติพม่าอยู่ตลอดเวลา พระเจ้าแผ่นดิน
มอญเป็นกษัตริย์ที่มีจิตวิทยาสูง ในเรื่องเอาใจทหาร เพราะในยามสงคราม ทหารเท่านั้นที่จะ
ช่วยประเทศชาติให้พ้นจากความล่มจมได้ เพราะฉะนั้น การที่พระเจ้าสีหราชาธิราชเอาใจทหาร
จึงเป็นเรื่องเหมาะสมอย่างยิ่ง ทุกครั้งที่ทหารมาทูลลาไปราชการสงคราม พระเจ้าสีหราชาธิราช
จะพระราชทานหมากให้แม่ทัพที่จะไปรบทุกครั้งไป วิธีให้พระองค์จะใส่หมากลงในพานทอง แล้ว
มอบให้สาวสนมที่พระองค์โปรดคนจำไปยื่นให้ แม่ทัพผู้นั้นก็จะรับจากพานทองนั้นอีกต่อหนึ่ง มีอยู่
คราวหนึ่งพม่ายกทัพมาประชิดพระนครเป็นทัพใหญ่ พระเจ้าสีหราชาธิราชให้ทหารออกไปตั้งรับ
นอกเมือง ในคราวนี้พระเจ้าสีหราชาธิราชมอบให้สมิงนครอินทร์เป็นแม่ทัพออกไปรบกับพม่า เมื่อ
ขณะสมิงนครอินทร์ไปกราบทูลลา นั้น พระเจ้าสีหราชาธิราชทรงหยิบพระศรี (หมาก) ส่งให้
นางอุตะละซึ่งเป็นสนมคนโปรด ให้ไปยื่นให้กับสมิงนครอินทร์ด้วยมือของนาง แต่สมิงนครอินทร์
ไม่กล้ารับด้วยมือของตนจึงจะเอาพานทองมารับหมากจากนางอุตะละ พระเจ้าสีหราชาธิราช
ทรงตรัสให้สมิงนครอินทร์รับจากมือนางโดยตรง สมิงนครอินทร์ซัดมิได้ก็รับหมากจากมือของ
นางสนมคนโปรด

เหตุการณ์ฉิบสาคนี้ ทำให้ท่านแม่ทัพสงสัยในเจ้านายของตนว่าทำไมพระองค์จึง
ต้องให้พระสนมคนโปรดยื่นหมากให้ตนด้วยมือของนาง พระองค์จะมอบนางคนโปรดนี้ให้เราเป็น
รางวัลหรืออย่างไร สมิงนครอินทร์ต้องการจะลองพระทัยพระเจ้าสีหราชาธิราชว่า พระองค์
จะรักทหารมากหรือรักผู้หญิงมาก เพื่อที่จะลองพระทัยพระเจ้าสีหราชาธิราช เมื่อได้ถูกขี้ให้ยกทัพ
ออกจากเมืองแล้ว ตัวของสมิงนครอินทร์หาได้ออกเรือตามกองทัพไปไม่ แกล้งนอนคลุมโปงอยู่
ในเรือของแม่ทัพอยู่ที่ทำนายนั่นเอง ต่อเมื่อสมิงพ่อเพชรไปตรวจกองทัพเรือ เห็นเรือท่านแม่ทัพ
ยังจอดอยู่ก็ร้องถามว่า ทำไมแม่ทัพไม่ตามกองทัพเรือไป ทหารบนเรือก็ตอบว่า ท่านแม่ทัพช่วย

กะทันหัน ท่านสมิงพ่อเพชรได้ฟังเรื่องแล้ว ก็ตกใจนึกว่าเป็นเรื่องจริง จึงเข้าไปถามอาการ
ท่านแม่ทัพ ฝ่ายสมิงนครอินทรีจึงตอบสมิงพ่อเพชรว่า พระเจ้าอยู่หัวทำให้ข้าพเจ้ามีไข้ใจ ถ้า
ข้าพเจ้ารบข้าศึกภายในไม่ชนะแล้ว จะไปรบข้าศึกภายนอกชนะได้อย่างไร สมิงพ่อเพชรฟังแล้ว
ก็งง จับต้นชนปลายไม่ถูก สมิงนครอินทรีจึงเล่าเหตุการณ์ตอนเมื่อไปกราบทูลลาพระเจ้าสีหราชธา-
ธิราชให้สมิงพ่อเพชรฟัง แล้วก็สรุปว่า ข้าพเจ้าหลงรักนางอุตะละ พระสนมของพระเจ้าอยู่หัว
เสียแล้ว ถ้าข้าพเจ้าไปรบทั้งที่มีจิตผูกพันต่อพระสนมอย่างนี้ ข้าพเจ้าจะต้องแพ้สงครามเป็นแน่
ถ้าจะให้ชนะสงครามขอให้พระเจ้าอยู่หัวยกพระสนมให้ข้าพเจ้า

ความจริงสมิงนครอินทรีมิได้ออกปากขอตรง ๆ เป็นแต่พูดตีโวหารเพื่อให้รู้ว่า ถ้าได้
พระสนมคนโปรดของพระเจ้าอยู่หัวจึงจะออกรบ เมื่อสมิงพ่อเพชรทราบความตั้งนั้นแล้ว ก็หนักใจ
มีรูที่จะแก้ไขด้วยวิธีใด จึงต้องไปกราบทูลพระเจ้าสีหราชธาธิราชตามข้อเท็จจริง เมื่อพระองค์
ทรงทราบความในใจของทหารเอกของพระองค์แล้ว แทนที่จะพิโรธในโทษฐานที่บังอาจมาเล่น
กับของสูง พระเจ้าสีหราชธาธิราชกลับทรงพระสรวล แล้วตรัสกับสมิงนครเพชรว่า "แม้สมิงนคร-
อินทรีมีความรักใคร่ในนางอุตะละผู้เป็นสนมของเรา เรามีความยินดีนัก ทุกวันนี้เราเป็นกษัตริย์
ใช้จะไร้พระสนมผู้มีความงามเสมือนนางอุตะละนี้หาไม่ได้ แม้จะหาสตรีที่มีรูปร่างให้ยิ่งกว่านางอุตะละ
นี้ก็จะได้ตั้งปรารถนา แต่จะหาข้าทหารที่มีฝีมือเข้มแข็งดุจสมิงนครอินทรีนี้หายากนัก ใจเรารัก
ข้าทหารมากกว่าสตรี ถ้าสมิงนครอินทรีมีความปรารถนาจะใคร่ได้พระสนมของเราแล้วจึงจะทำ
สงครามชนะข้าศึกไชร์ เราก็จะยกพระสนมของเราให้สมิงนครอินทรีตามปรารถนา"¹ เมื่อตรัส
ดังนั้นแล้ว จึงรับสั่งให้สมิงพ่อเพชร นำนางอุตะละไปมอบให้สมิงนครอินทรี

ข้างฝ่ายสมิงนครอินทรี เมื่อทราบว่าพระเจ้าอยู่หัวมอบพระสนมคนโปรดให้ตนตามความ
ปรารถนาแล้ว ก็ยกมือขึ้นถวายบังคมพระเจ้าสีหราชธาธิราช แล้วนำดอกไม้ธูปเทียนมาขอขมา
พระสนม แล้วพูดขึ้นว่า "ครั้งนี้ศึกภายในชนะแล้ว ด้วยทราบว่าพระเจ้าอยู่หัวรักทหารมากกว่า
สตรี ข้าพเจ้าเห็นพระทัยพระองค์อย่างแท้จริงวันนี้ อย่าวว่าแต่ข้าศึกเท่านั้นเลย ถึงจะมีมากกว่า

¹ ราชธาธิราช. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2513), หน้า 401-408.

เท่าใดข้าพเจ้าก็จะรับอาสาสู้รบสนองพระเดชพระคุณจนสิ้นชีวิต มิได้คิดห้อใจ"

สมิงนครอินทรีย์ยกกองทัพไปรบกับพม่าคราวนี้ มีทหารน้อยกว่าพม่าสามเท่า แต่ด้วยความจงรักภักดีที่มีต่อพระเจ้าอยู่หัวอย่างสุดจิตสุดใจ อันเนื่องมาจากได้เห็นการเสียสละของพระเจ้าสิริราชชาธิราช จึงทำให้สมิงนครอินทรีย์มีกำลังใจ กำลังปัญญาสามารถขับไล่ทหารพม่าแตกกระเจิดกระเจิงไปไม่เป็นขบวน

ถ้าหากเราจะวิเคราะห์ความในพระทัยของพระเจ้าสิริราชชาธิราชแล้ว เราอาจจะพบว่า พระองค์เห็นว่าข้าศึกครั้งนี้ใหญ่หลวงนัก สมิงนครอินทรีย์นี้ แม้จะมีฝีมือเป็นเลิศ แต่ถ้าต้องรบกับทหารที่มากมายเป็นสามเท่าเช่นนี้ ก็คงจะเอาชนะได้โดยยาก นอกเสียจากจะมีกำลังด้านอื่นมาช่วยสนับสนุน และกำลังดังกล่าวนี้ น่าจะต้องเป็นสตรีรูปงาม เป็นที่ตบใจชาย เมื่อพระองค์ดำริเช่นนี้แล้ว จึงทรงดำเนิการเรื่องพระราชทานหมากตามเรื่องที่ได้กล่าวมาแล้ว ตอนต้น แล้วผลก็เป็นไปตามที่พระองค์ทรงคาด คือ ชาวมอญชนะสงครามพม่า แต่มิได้ชนะด้วยความงามของหญิงสวย หากชนะด้วยน้ำใจเสียสละหญิงสวยให้ทหาร นี่คือ อานุภาพของการบริจาคอันเป็นคุณธรรมประการหนึ่งของพระเจ้าแผ่นดิน

ความที่ได้ยกตัวอย่างมาในเรื่องการบริจาคข้างปัจเจกชนาเคนทริกิตี ในเรื่องการบริจาคชีวิตของสมเด็จพระศรีสุริโยทัยกิติ และการบริจาคพระสมณคนโปรดของพระเจ้าสิริราชชาธิราชกิติ ทั้งหมดนี้เป็นการบริจาคเกี่ยวกับวัสดุสิ่งของ แต่การบริจาคบางอย่างเป็นการบริจาคที่ไม่ใช่วัสดุหรืออาจเป็นวัสดุ แต่ยังไม่อยู่ในมือของผู้บริจาค เป็นเพียงว่าผู้บริจาคมีสิทธิ์จะได้ผลประโยชน์ในสิ่งนั้น แต่ไม่ยอมรับ โดยยกผลประโยชน์นั้นให้เป็นประโยชน์แก่คนอื่น ลักษณะนี้ก็เรียกว่า การบริจาคเหมือนกัน พระเจ้าแผ่นดินที่ทรงประพฤติในลักษณะนี้ มีตัวอย่างเช่น พระเจ้าทรงธรรมแห่งกรุงศรีอยุธยาทรงยกส่วยสาอากรที่จะเกิดขึ้นในบริเวณเนื้อที่หนึ่งโยชน์รอบ ๆ เขาพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี อุทิศถวายบำรุงพระพุทธบาท จากการทรงกระทำดังนี้ พระเจ้าแผ่นดินจะไม่ได้รับส่วยจากบริเวณนั้นเลย การกลับเป็นว่าพระองค์จะต้องเสียผลประโยชน์จากบริเวณนี้ไป เพื่อเป็นประโยชน์ของผู้ที่พระองค์บริจาค

บางครั้งพระเจ้าแผ่นดินทรงส่งสารประชาชนบางท้องถิ่นที่มีความอดอยาก แต่ทั้ง ๆ ที่มีความอดอยาก ประชาชนเหล่านั้นยังต้องเสียภาษีให้กับพระเจ้าแผ่นดินอีก จะไม่เสียภาษีก็ได้

จะต้องถูกลงโทษ ทรงพระกรุณาแก่อาณาประชาราษฎร์เช่นนี้ จึงทรงยกภาษีในดินนั้นเสีย โดยประชาชนที่ทำมาหากินอยู่ในดินนั้นไม่ต้องเสียภาษีให้กับหลวง การบริจาคในลักษณะนี้มีมากมาย แต่ที่น่ายักตัวอย่างก็คือ จังหวัดนครนายก จังหวัดนี้ในสมัยก่อนแทบไม่มีคนอาศัยอยู่ ต่อมาเจ้าเมืองหาวิธีดึงดูดคนให้เข้ามาอยู่เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก เมื่อมีคนมาอยู่มากแล้ว จึงพิจารณาเห็นว่า ถ้าขึ้นเก็บภาษีเหมือนที่อื่น ๆ คนที่ยากจนก็คงจะอพยพหนีไปเมืองอื่นหมด เพราะเหตุที่ว่าจนแทบไม่มีจะกินอยู่แล้ว เจ้าเมืองยังริศนาหาเงินอีก เพื่อเป็นการเอาใจให้พวกเขาได้ตั้งหลักแหล่งทำมาหากินที่เมืองนี้ให้มั่นคงเสียก่อน แล้วจึงค่อยเก็บภาษีทีหลัง ดังนั้น เจ้าเมืองสมัยนั้นจึงประกาศยกเลิกไม่เก็บภาษีการทำนาเป็นเวลาหลายปี เพราะเหตุนี้ เมืองนี้จึงได้นามว่า นครนายก ซึ่งก็คือเมืองที่ทำนาไม่ต้องเสียภาษีนั่นเอง

ลักษณะการบริจาคดังกล่าวมานี้ เรียกว่าการบริจาคผลประโยชน์ การบริจาคบางอย่างเป็นการเสียสละความสุขส่วนตัว ซึ่งความจริงพระเจ้าแผ่นดินทรงมีโอกาสจะแสวงหาความสุขได้มากกว่าชาวเมืองทั่วไป แต่พระเจ้าแผ่นดินบางพระองค์ทรงพิจารณาเห็นว่าถ้าพระองค์มีเสวยสุข ประชาษฎร์อาจจะทุกข์ยากเดือดร้อน เพราะข้าราชการอาจจะกดขี่ข่มเหง จึงทรงสละความสุขส่วนพระองค์ออกไปเที่ยวเยี่ยมเยียนประชาชน โดยปลอมเป็นคนธรรมดา เช่น สมเด็จพระปิยมหาราช หรือไม่กี่เสด็จโดยเปิดเผยเพื่อทำประโยชน์แก่ประชาชน เช่น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงปฏิบัติอยู่ทุกวันนี้

การที่พระเจ้าแผ่นดินทรงเสียสละวัสดุเพื่อเป็นประโยชน์แก่ประชาชนก็ดี ทรงเสียสละผลประโยชน์ที่พระองค์จะพึงได้รับให้เป็นประโยชน์แก่ประชาชนของพระองค์ก็ดี และการที่พระองค์ทรงเสียสละความสุขส่วนพระองค์ หันมาเอาใจใส่ความเป็นอยู่ของประชาชนในประเทศก็ดี ทั้งหมัดนี้เรียกว่า พระจริยวัตรเกี่ยวกับทศพิธราชธรรมข้อที่สาม คือ การบริจาค อันเป็นคุณธรรมที่ผู้ที่อยู่ในตำแหน่ง พระเจ้าแผ่นดินจะต้องปฏิบัติ เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนส่วนรวม

4.5 อาชวะ ความซื่อตรง

ความซื่อตรงเป็นทศพิธราชธรรมข้อที่สี่ของพระเจ้าแผ่นดิน ถ้ามว่า ทำไมต้องมีคามซื่อตรง ตอบได้ว่าคนทุกคนที่มีความสัมพันธ์กัน ควรจะต้องมีความซื่อตรงต่อกัน เมื่อคนธรรมดา

สามัญทั่วไปยังต้องมีความเชื่อตรงต่อกัน เช่นนี้แล้ว คนผู้เป็นประมุขของประเทศจึงควรอย่างยิ่งที่จะต้องมีความเชื่อตรงต่อผู้อยู่ใต้การปกครองของคุณ เพื่อเป็นตัวอย่างให้เห็นว่าพระเจ้าแผ่นดินหรือผู้เป็นประมุขของบ้านเมือง เมื่อไม่มีความเชื่อตรงต่อผู้อยู่ใต้การปกครองของคุณแล้ว จะได้รับผลอย่างไร จึงขอยกตัวอย่างความไม่เชื่อตรงจนเกิดความเสียหายต่อบ้านเมือง ตามที่ท่านกล่าวไว้ในพงศาวดารไทยดังต่อไปนี้

ในสมัยที่กรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าในครั้งแรกนั้น¹ พระเจ้าหงสาวดีได้ขอพระนเรศวรโอรสของพระมหาธรรมราชาไปเลี้ยงไว้เป็นตัวประกัน ๗ พระราชวังกรุงหงสาวดี ต่อมาพระเจ้าหงสาวดี โปรดให้พระมหาอุปราช ราชโอรสเสด็จยกทัพไปตีเมืองรุม เมืองคัง โดยให้พระนเรศวรและพระสังขทัตเป็นแม่ทัพร่วมไปด้วย แม่ทัพทั้งสามตกลงกันว่าจะเข้าตีเมืองที่พละวันวันแรกพระมหาอุปราชเข้าตีก่อน ตีเมืองมิได้ก็ยกทัพถอยลงมา (ตัวเมืองอยู่บนภูเขาสูง) วันที่สองพระสังขทัต เข้าตีบ้าง ตีไม่ได้ก็ถอยทัพกลับลงมา วันที่สาม พระนเรศวรเสด็จเข้าตีบ้าง พระองค์ใช้อุบายในการเข้าตีเมืองที่มีม้อมปราการอยู่บนภูเขา ข้าศึกหลงกลจึงทำให้เสียเมืองแก่พระนเรศวร

การที่พระเจ้าหงสาวดีสามารถปราบเมืองรุม เมืองคังได้นั้น ส่วนหนึ่งมีพระทัยยินดี แต่อีกส่วนหนึ่งไม่สบายพระทัย เพราะผู้ที่ตีเมืองรุม เมืองคังได้นั้น มิได้เป็นชาวพม่า หากเป็นพระนเรศวรแห่งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นเมืองที่พม่าจะต้องกำราบให้อยู่ในอำนาจตลอดไป การที่พระนเรศวร ซึ่งเป็นลูกกษัตริย์ประเทศราชของพม่า มีความสามารถรบชนะเมืองรุม เมืองคังได้อาจจะเป็นการชื่อนาคตัวว่า กรุงศรีอยุธยาจะมีคนเก่งเกิดขึ้น และเมื่อกรุงศรีอยุธยามีคนเก่งเกิดขึ้นต่อไปอาจจะแข็งเมือง หรือยิ่งกว่านั้นกรุงศรีอยุธยาจะเข้ามาช่วยหงสาวดีก็ได้ เมื่อพระเจ้าหงสาวดีคำริตั้งนี้แล้ว ก็ไม่สบายพระทัย จึงคำริหาทางแก้ไขเรื่องที่พระองค์เกรงกลัวนั้น และสิ่งที่พระองค์จะป้องกันไม่ให้เรื่องดังกล่าวเกิดขึ้น ก็มีอยู่ทางเดียว คือ กำจัดพระนเรศวรเสีย เพราะถ้าสิ้นให้มีชีวิตอยู่ต่อไปแล้วก็ต้องแข็งเมืองขึ้นมาแน่

¹ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ และฉบับพระปรมานุชิตชิโนรส (กรุงเทพฯ : องค์การคำศุภษา, 2504), เล่ม 1, หน้า 101.

เมื่อพระเจ้าหงสาวดีคัดสินพระทัยว่าจะต้องกำจัดเสี้ยนหนามอย่างแน่นอนแล้ว จึงคิดกลอุบายมีศุภอักษรส่งมายังพระนเรศวรให้ยกทัพมาช่วยปราบกรุงบรูร์ทันอังวะ ซึ่งเป็นกบฏแข็งเมืองอยู่ ซึ่งความจริงหาได้เชิญเสด็จพระนเรศวรมาช่วยราชสงครามไม่ แต่ที่แท้ต้องการจะหลอกให้เข้ามาเพื่อฆ่าเสียเท่านั้นเอง นี่คือ ความไม่ซื่อตรงของพระเจ้าหงสาวดี

ฝ่ายพระนเรศวร เมื่อได้รับศุภอักษรแล้ว ก็ไปทูลลาพระราชบิดาไปช่วยราชการสงคราม ณ กรุงหงสาวดี เมื่อพระราชบิดาทรงอนุญาตแล้วก็เสด็จยกทัพจากเมืองพิษณุโลกไปยังกรุงหงสาวดี เมื่อถึงเมืองแครงก็ประทับพักพลอยู่ ณ เมืองแครงนั้น แล้วส่งข่าวขึ้นไปถวายพระเจ้าหงสาวดีให้ทรงทราบว่าได้เสด็จมาถึงเมืองแครงแล้ว

ข้างฝ่ายพระเจ้าหงสาวดี เมื่อทราบว่าพระนเรศวรเสด็จมาถึงเมืองแครงแล้วก็คงดีพระทัยว่า การจะได้สมคะเนแน่แล้วจึงรับสั่งให้พระยาเกียรติและพระยาราม ซึ่งเป็นชนชาติมอญถือพลหนึ่งหมื่นไปชุมนุมอยู่ทางที่จะมากรุงหงสาวดี แล้วสั่งเป็นความลับว่า เมื่อพระนเรศวรยกทัพมาแล้ว พระองค์จะยกทัพออกตีหน้าทัพพระนเรศวร หลังจากนั้นให้พระยาเกียรติ พระยารามออกตีขนาบข้างหลัง แล้วจับพระนเรศวรประหารชีวิตเสีย

พระพุทธเจ้าศรีสัไว้ว่า คนเราเมื่อจะถึงความวิบัตินั้น แม้มีบุญอยู่ แต่ก็หมกมุ่นอยู่ที่จะคิดเหตุการณ์ให้รอบคอบ แล้วก็คัดสินใจทำบางสิ่งลงไปจนเกิดความวิบัติ เหมือนพระเจ้ากรุงหงสาวดีคราวนี้ พระองค์ไม่ได้คิดให้รอบคอบเลยว่า พระยาเกียรติ พระยารามเป็นใคร ทั้งสองคนไม่ใช่มอญที่ชาวพม่าทำลายล้างพวกเขาจนสิ้นชาติหรือ มอญเป็นชนชาติที่เคยรุ่งเรืองอยู่ในหงสาวดี แต่พม่าก็ทำลายพวกเขาเสียจนพวกเขาถูกกลืนเป็นชาวพม่า พระเจ้าหงสาวดีสืมนึกไปว่า พวกมอญต้องมีความเจ็บแค้นอยู่ในใจ และพระเจ้าหงสาวดีก็สืมนึกไปว่า กลอุบายที่พระองค์คิดขึ้นนั้น เป็นการเล่นไม่ซื่อ ภาษาชาวบ้านเรียกว่า หักหลังกัน ถ้าหากว่าพระเจ้าหงสาวดีเชิญเสด็จพระนเรศวรมาช่วยงานพระราชสงครามจริง พระยาเกียรติและพระยารามก็คงจะไม่มีใจมาเข้ากับพระนเรศวร แต่เมื่อพระเจ้าหงสาวดีคิดจะหลอกพระนเรศวรฆ่า เช่นนี้ก็เท่ากับประพฤติผิดทศพิธราชธรรมข้อที่สี่ คือ ความซื่อตรงต่อกัน พระยาเกียรติและพระยารามถูกบังคับให้ร่วมมือกันหักหลังพระนเรศวรด้วย ดังนั้น แทนที่พระยาทั้งสองจะรับใช้พม่า กลับนำความลับที่เป็นกลอุบายของพระเจ้าหงสาวดีมากราบเรียนให้พระมหาเถรคันฉ่อง อาจารย์ของพระยา

ทั้งสองทราบ เพื่อที่จะได้ถวายพระพรให้พระนเรศวรทรงทราบ จะได้ไม่เสด็จไปให้เขาจับประหารชีวิต

เมื่อพระนเรศวรทรงทราบกลอุบายจากท่านมหาเถรคันฉ่อง และพระยาชาวมอญทั้งสองท่านแล้ว ก็มีพระโหม่งสว่า พระเจ้าหงสาวดีมิได้มีความซื่อสัตย์ต่อกัน แกล้งเรียกเรามาเพื่อหวังจะทำลายชีวิตเรา ก็เมื่อพระเจ้าหงสาวดีประพฤติดังนี้ กรุงศรีอยุธยากับหงสาวดีก็ขาดกัน ในการทำพิธีขาดจากความเป็นมิตรระหว่างศรีอยุธยาและหงสาวดีนั้น องค์พระนเรศวรมิได้เพียงพูดให้รู้กันในหมู่พลในกองทัพ แต่ทรงมีพิธีการหลังน้ำลงเหนือพื้นปรุพี และออกพระโอรสประกาศให้แพทยาเป็นพยาน ตามที่กล่าวไว้ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาว่า "..... ครังนี้มีใช้ความผิดของเรา หากพระเจ้าหงสาวดีคิดร้ายต่อเราก่อน อันแผ่นดินพระมหานครศรีอยุธยากับแผ่นดินหงสาวดี ขาดทางพระราชไมตรีกัน เพราะอภุชกรรมนิมิตที่จะให้สมณพราหมณ์ ประชากรราษฎร์ได้ความเดือดร้อน แล้วพระหัตถ์ก็ทรงสุวรรณภิงคารหลังอุทกธาราลงเหนือพื้นปรุพีขาด ออกพระโอรสตรัสประกาศแก่แพทยาเจ้าทั้งหลายอันมีมหิทธิฤทธิ์และทิพยจักขุทิพยโสศ ซึ่งสถิตอยู่ทุกทิศทุกแห่งเป็นทิพยพยาน ด้วยพระเจ้าหงสาวดีมิได้ตั้งอยู่ในคลองสุจริตมิตรภาพขัตติยประเพณีเสียสามัคคีธรรม ประพฤติหลอจจริตคิดจะทำร้ายคร่าแก่เรา ตั้งแต่นี้ไปกรุงพระมหานครศรีอยุธยากับหงสาวดีมิได้เป็นสุวรรณปรุพีเดียวกันแล้ว ขาดจากกันแต่วันนี้ไปตราบเท่ากาลปาวสาน"

พิธีการตัดขาดจากความเป็นมิตรของศรีอยุธยากับหงสาวดีได้ถูกประกาศให้แพทยาและมนุษย์ได้ทราบโดยทั่วกัน ก็ด้วยความพิโรธและความน้อยพระทัยขององค์พระนเรศวร และคงตั้งพระทัยว่า จะต้องหาทางทำลายล้างกรุงหงสาวดีให้ได้ เพื่อแก้แค้นให้สาสมกับความผิดของพระเจ้าหงสาวดี หลังจากทรงประกาศตัดพันธไมตรีกับหงสาวดีแล้ว ก็นำพระมหาเถรคันฉ่อง พระยาเกียรติ พระยาราม พร้อมพลมอญที่เป็นญาติพี่น้องและญาติโยมของท่านมหาเถรคันฉ่องมายังกรุงศรีอยุธยา โดยทรงเลี้ยงดูอย่างดีมิให้เดือดร้อน เหตุการณ์ต่อจากนั้น กรุงศรีอยุธยาก็เป็นอิสระไม่ขึ้นต่อหงสาวดีมิหนำซ้ำพระนเรศวรยังกรีธาทัพไปตีหงสาวดี เป็นโชคของพระเจ้าหงสาวดีที่หันมือพระนเรศวรไปได้ เพราะหลานของพระเจ้าหงสาวดีพาพระองค์หนีไปตองอูเสียก่อน และก่อนจะไปก็เผาเมืองหงสาวดีเสียราบเรียบ พระเจ้าหงสาวดีไปตองอูอยู่ตองอู ก็อยู่แบบถูกบังคับ

คงไม่สบายพระทัยนัก โทษกรุงหงสาวดีต้องถูกเผา โทษพระองค์เองต้องตกอยู่ในอำนาจของ
พระเจ้าคองอยู่เป็นหลาน แล้วผลสุดท้ายพระองค์ก็ถูกวางยาพิษสิ้นพระชนม์ที่เมืองคองอุ้นเอง
ถ้าหากเราจะตั้งคำถามขึ้นมาว่า เพราะเหตุใดพระเจ้าหงสาวดีจึงต้องเสียดินแดนกรุงศรีอยุธยา
ไป และผลสุดท้ายพระองค์ก็ต้องหนีพระนเรศวรจากกรุงหงสาวดีไปประทับอยู่เมืองคองอุ้นแล้วก็
ถูกลอบปลงพระชนม์อยู่ที่นั่น คำตอบในเรื่องนี้ก็ต้องตอบว่า พระเจ้าหงสาวดีทรงประสบความ
หายนะ เพราะสาเหตุสองประการ คือ เพราะความเจ็บแค้นของชาวมอญประการที่หนึ่ง และ
เพราะความไม่ซื่อตรง คิดลอบทำร้ายพระนเรศวรของพระเจ้าหงสาวดีเป็นประการที่สอง ถ้า
จะถามต่อไปว่า ในสาเหตุสองประการนั้น สาเหตุข้อไหนมีส่วนผลักดันให้พระเจ้าหงสาวดีต้อง
เผชิญกับความล้มจมดังกล่าว ปัญหาข้อนี้คงตอบได้ว่า ความไม่ซื่อตรงกันเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้
พระเจ้าหงสาวดีต้องประสบความล้มจมดังกล่าว เพราะลำพังถ้าพระเจ้าหงสาวดีไม่คิดวางกล
อุบายล่อลวงพระนเรศวรมาปลงพระชนม์แล้ว น่าเชื่อว่าพระยาเกียรติ พระยารามก็คงจะไม่มี
ช่องทางที่จะมาสวมมวกัดกับพระนเรศวรได้ แต่เมื่อพระองค์เล่นไม่ซื่อแบบนี้ พระยามอญทั้งสอง
จึงมองเห็นความไม่เป็นธรรมและก็นึกสงสารพระนเรศวรที่จะต้องมาถูกลอบปลงพระชนม์ อาศัย
เหตุนี้พระยามอญทั้งสองจึงตัดสินใจแฉเรื่องดังกล่าวให้พระนเรศวรทราบ จนเกิดเหตุการณ์ร้าย
มากมายแก่พระเจ้าหงสาวดี

ความจริงก็น่าเห็นใจพระเจ้าหงสาวดีเหมือนกัน เพราะว่าคามธรรมชาติประเทศที่มี
อำนาจเหนือประเทศหนึ่ง ต่อมาเมื่อประเทศที่เคยเป็นเมืองขึ้นนั้น เริ่มมีแววที่จะแข็งเมือง
เพราะมีผู้นำที่ฉลาด กล้าหาญ มีบุญบารมีสูง ประเทศที่เคยมีอำนาจเหนือก็คงจะไม่สบายใจ จะ
ต้องคิดวางแผนกำจัดเสียแต่ต้น ซึ่งพระเจ้าหงสาวดีก็ต้องมีความรู้สึกอย่างนั้นเหมือนกัน เพราะ
ถ้าพระเจ้าหงสาวดีปล่อยเรื่องนี้ไปตามยถากรรม กรุงศรีอยุธยาจะต้องแข็งเมืองแน่ เพราะฉะนั้น
จะต้องลงมือกำจัดเสียก่อน เหมือนคำพังเพยของไทยที่ว่า ตัดไฟแต่ต้นลม เพื่อไม่ให้ลุกลามไป
มากมาย แต่เมื่อพระเจ้าหงสาวดีทรงดำเนินการตามความรู้สึกทั่ว ๆ ไปแล้ว กลับได้ผลตรงกัน
ข้ามจึงเป็นเรื่องที่น่าสงสัยว่า เมื่อเกิดกรณีอย่างนี้ขึ้นมา พระเจ้าแผ่นดินจะต้องดำเนินนโยบาย
อย่างไรจึงจะไม่เสียเมืองขึ้น และตัวเองไม่เดือดร้อน เหมือนพระเจ้าหงสาวดีที่เมื่อทำกับ

พระนเรศวรแล้วกรุงศรีอยุธยาที่แข็งแรง เมือง ชาวพม่าเมืองอื่น ๆ ก็แข็งแรงเมืองต่อกรุงหงสาวดี จนที่
สุดกรุงหงสาวดีที่พระองค์เคยประทับก็ถูกเผา ตัวพระเจ้าหงสาวดีเองก็ถูกลักพาไปไว้ตองอู แล้ว
ถูกวางยาพิษสิ้นพระชนม์ไป

ใคร ๆ ก็ตามที่ตกอยู่ในฐานะอย่างพระเจ้าหงสาวดี ถ้าจะทำให้ถูกต้องเป็นธรรมและ
คงฐานะของผู้ยิ่งใหญ่ไว้แล้ว จะต้องตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมข้อที่สี่นี้ กล่าวคือ มีความจริงใจต่อ
กัน แม้ว่ากษัตริย์ในประเทศที่เป็นเมืองขึ้น มีแว่วว่าอาจ ings มีความเฉลียวฉลาด อาจแข็งแรง
เมืองในอนาคตได้ ก็ต้องยอมรับความจริงข้อนี้ ในขณะที่ยอมรับว่าประเทศราชของตนเริ่มจะมี
ความเข้มแข็งขึ้นนั้น จะต้องหันมาตรวจดูความเข้มแข็งของตนด้วย ถ้าเห็นว่ามี ความเข้มแข็งพอ
ก็แสดงความเข้มแข็งให้ประจักษ์เป็นที่เกรงขามของประเทศเมืองขึ้น และถ้าแสดงความเข้มแข็ง
ให้ปรากฏแล้ว ประเทศเมืองขึ้นมีผู้นำที่องอาจดุจราชสีห์ ถึงยังงใจเขาต้องแข็งแรงเมืองอยู่ก็ควร
จะปล่อยให้เขาเป็นอิสระไป เพราะถึงอย่างไรก็เป็นคนละเชื้อชาติอยู่แล้ว การที่จะบังคับไว้ใน
อำนาจของตนตลอดไปนั้น คงจะไม่ได้สักวันหนึ่งเขาคงสลัดแอกออกไปได้ แม้เขาจะสลัดออกไม่
ได้ เพราะชาติที่มีอำนาจทำลายเขาเสียหายความ เป็นชาติ ความเจ็บแค้นของพวกที่ถูกทำลาย
ก็ยังมิอยู่ แม้จะถูกรวมเป็นชาติเดียวกับชาติกรุงราช พวกเขาก็หาทางทำลายเพื่อแข็งแรงเมืองอยู่ต่อไป
มิหยุดหย่อนอย่างเช่นกะเหรี่ยงไทยใหญ่ และมอญ เป็นต้น ซึ่งถูกพม่าทำลายเสียจนหมดความ
เป็นชาติ ตกเป็นพลเมืองของพม่าไปโดยปริยาย แต่ทุกวันนี้กลุ่มชนเหล่านั้นหาได้ยอมเป็นพลเมือง
พม่าไม่ ยังตั้งเป็นกองโจร เพื่อสถาปนารัฐของตนอยู่ตลอดเวลา ทำให้พม่าต้องเสียเวลา
เสียเงิน ทำการปราบปรามชนเหล่านั้นอยู่ตลอดเวลา เพราะฉะนั้น การที่ปล่อยให้ชาติใดชาติหนึ่ง
เป็นอิสระไป นับว่าเป็นวิธีที่เป็นธรรมที่สุด และเป็นเกียรติที่สุดสำหรับพระเจ้าแผ่นดินที่ปฏิบัติใน
นโยบายดังกล่าว

ในการปล่อยให้ประเทศที่เคยเป็นเมืองขึ้นเป็นเอกราชนั้น ถ้าพระเจ้าหงสาวดีมีคุณ-
ธรรมอยู่ในพระทัยแล้ว จะต้องปล่อยให้กรุงศรีอยุธยาเป็นเอกราชโดยสมัครใจ และควรมีรับสั่ง
ด้วยว่า แค้นนี้ไปกรุงศรีอยุธยาไม่ต้องถวายต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง แก่กรุงหงสาวดีอีก ถ้าพระเจ้า
หงสาวดีทำดังกล่าวมานี้ พระมหาธรรมราชาผู้ครองกรุงศรีอยุธยาและเป็นพระราชบิดาของ

พระนเรศวรก็คงจะสำนึกในคุณธรรมของพระเจ้าหงสาวดีตลอดไป พระนเรศวรเองเมื่อครอง-
ราชย์แล้วก็คงจะสำนึกในความคิดของกรุงหงสาวดีด้วย เพราะเห็นความคิดของพระเจ้าหงสาวดี
ที่ว่าพระองค์ไม่ริษยาความเก่งกล้าสามารถของกรุงศรีอยุธยา เมื่อเห็นว่าผู้นำของกรุงศรีอยุธยา
จะยิ่งใหญ่ในภูมิภาคนี้แน่นอนแล้ว ก็สนับสนุนด้วยความเต็มใจ ทศพิชราชธรรมชั้นนี้แหละที่จะทำ
ให้พระเจ้าหงสาวดีเป็นที่เคารพนับถือของกรุงศรีอยุธยา ตัวอย่างในข้อนี้เราจะเห็นได้ในเรื่อง
พระร่วงปฏิบัติต่อพระเจ้าฟ้ารั่ว ปฐมกษัตริย์ของกรุงหงสาวดีนั่นเอง ซึ่งถึงแม้ว่าพระเจ้าฟ้ารั่ว
จะพาพระราชธิดาของพระร่วงหนีไป พระองค์ก็ไม่เอาโทษ และต่อมาเมื่อพระเจ้าฟ้ารั่วปราบ
ปรามอาณาจักรมอญเล็ก ๆ ได้หมดแล้ว จะสถาปนาตนเองเป็นพระมหากษัตริย์ครองอาณาจักรมอญ
ก็ส่งทูตมาทูลขอเครื่องราชกกุธภัณฑ์จากพระร่วง องค์พระร่วงก็พระราชทานให้ การที่พระร่วง
ไม่เอาโทษที่พาพระราชธิดาหนีก็ดี พระร่วงทรงส่งราชกกุธภัณฑ์ไปสถาปนาพระเจ้าฟ้ารั่วก็ดี
และที่พระร่วงพระราชทานนามให้มะกะโทว่าพระเจ้าฟ้ารั่วก็ดี ทั้งหมดนี้ทำให้พระเจ้าฟ้ารั่วสำนึก
ในพระคุณมิรู้ลืม

นอกจากนี้มีเรื่องที่น่าประหลาดใจของพระเจ้าฟ้ารั่วอีกเรื่องหนึ่ง กล่าวคือ พระร่วง
ทรงส่งลูกช้างเผือกมาให้เป็นราชพาหนะ โดยที่พระเจ้าฟ้ารั่วมิได้ขอ ต้นเหตุที่พระร่วงพระราช-
ทานช้างเผือกแก่พระเจ้าฟ้ารั่ว มิโดยสรุปว่า พระร่วงได้ช้างเผือกเชือกหนึ่ง มีสีขาวดุจสำลี
อายุหกปี ทรงให้บำรุงเลี้ยงไว้พร้อมกับแม่ช้าง อยู่ต่อมาลูกช้างเผือกนั้นไม่ยอมกินน้ำและหญ้าเป็น
เวลาหลายวัน พระร่วงทรงแปลกพระทัย เพราะช้างมิได้ป่วย ตกกลางคืนพระองค์บรรทมทรง
สุบินนิมิตว่า ถ้าช้างเผือกนี้อยู่ในเมืองสุโขทัย จะเกิดอุบาสวี่ใหญ่ เมื่อพระองค์ตื่นบรรทมแล้ว ก็
เล่าพระสุบินให้เสนาบดีทั้งปวงฟัง แล้วคร่ำว่า พระยาช้างมโหฬารใจอยู่ด้วยเราแล้ว เขาจะไปอยู่
ประเทศใดก็ตามใจเขาเถิด แล้วให้เอาหญ้ามาเลี้ยงตาย คือ เป็นหญ้าเมืองสุโขทัยกำหนึ่ง
เมืองเมาะตะมะกำหนึ่ง เมืองเชียงใหม่กำหนึ่ง พระยาช้างกินหญ้าเมืองใดก็จะเป็นช้างเมือง
นั้น ซึ่งตอนพระยาช้างกินหญ้าและเรื่องอื่น จากนั้นมีเรื่องที่น่าสนใจ จึงขอยกข้อความในหนังสือ
เรื่องราชาธิราช (พงศาวดารมอญ) มาให้อ่านกันดังต่อไปนี้

“ขณะนั้น พระยาช้างจับหญ้าเมืองเกาะตะมะคือเมืองพระเจ้าฟ้ารั่วขึ้นจนเหนือกระพอง
ศิระแล้วก็กิน ส่วนหญ้าอีกสองกำของสองเมืองนั้น ก็เอางวงวาตทิ้งเสีย สมเด็จพระร่วงเจ้า
ทอดพระเนตรเห็นแล้วจึงตรัสว่า สำหรับบุญเขา เอาไปให้เขาเถิด แล้วมีรับสั่งให้เกณฑ์ชาวบ้าน
ห้าร้อยคนนำพระยาช้างไปส่ง ส่วนแม่ช้างนั้นให้นำกลับคืนมา ครั้นไปถึงท่าจะลงแพ พระยาช้าง
ให้แม่ช้างลงแพก่อน ตัวพระยาช้างจึงลงต่อภายหลัง คนห้าร้อยซึ่งไปส่งนั้นจึงกล่าวว่า ท่านจะเอา
มารคาไปด้วยนั้น ข้าพเจ้าหังบวงจะมีพันพระราชาญาพระเจ้าอยู่หัว เมื่อพระยาช้างได้ฟังคำ
คนหังบวงว่าดังนั้น ก็เอางวงขึ้นทศหลังนางพันผู้มารคา มีจักหูทั้งสองนองด้วยน้ำตา แล้วเอางวง
พยุ่งส่งมารคาขึ้นจากแพ คนหังห้าร้อยได้เห็นแล้วก็บังเกิดความสังเวชใจสิ้นทุกคน”¹

ขอรวบรัดเรื่องราว เมื่อพระเจ้าฟ้ารั่วได้รับช้างเผือกเชือกนั้นแล้ว ก็มีความโสมนัส
เป็นล้นพ้น สำนึกในบุญคุณของพระร่วงเจ้ามีรูว้าย และบุญคุณชื่อนี้มิได้มีเฉพาะพระเจ้าฟ้ารั่ว
เท่านั้น เพราะหลังจากพระเจ้าฟ้ารั่วสวรรคตแล้ว ผู้จะครองกรุงหงสาวดีต่อมาจะต้องส่งทูตไป
ขอพระนามและเครื่องราชกกุธภัณฑ์จากราชสำนักสุโขทัยก่อน และได้ถือปฏิบัติกันอย่างเป็น
ประเพณีมาหลายรัชกาล ทั้งนี้ ก็ด้วยคุณความดีของพระร่วงที่ทรงกระทำแก่พระเจ้าฟ้ารั่วนั่นเอง

ถ้าจะถามว่าความประทับใจของพระเจ้าฟ้ารั่ว ที่มีต่อพระร่วงนั้นเกิดจากการที่พระร่วง
มีพระทัยสนับสนุนส่งเสริมพระเจ้าฟ้ารั่วใช่หรือไม่ ก็คงตอบว่าใช่ เพราะเป็นดังนี้แหละ ถ้า
พระเจ้าหงสาวดีสนับสนุนส่งเสริมพระนเรศวรเหมือนพระร่วงสนับสนุนพระเจ้าฟ้ารั่วแล้ว หงสาวดี
จะเป็นที่เคารพนับถือของศรีอยุธยาเหมือนราชสำนักสุโขทัยเป็นที่เคารพยำเกรงของราชสำนัก
หงสาวดีฉะนั้น

จากพระจริยวัตรของพระร่วงที่ทำให้พระเจ้าฟ้ารั่วยำเกรงนั้น เราจะเห็นเด่นชัด
ว่าเป็นเพราะมีทศพิธราชธรรมข้อบริจาต และอาชวะ คือ ความจริงใจต่อกัน จึงทำให้ประชาชน
ทั้งสองเมืองเป็นมิตรต่อกันได้ความร่มเย็นเป็นสุข ดังนั้น ประมุขของประเทศผู้หวังความร่มเย็น
เป็นสุขของประชาราษฎร์ ไม่ควรประมาทในทศพิธราชธรรมข้อนี้

¹ ราชธานี. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2513), หน้า 45-46.

4.6 ม้าจะ ความอ่อนโยน

ความอ่อนโยนเป็นบุคลิกที่สร้างความนิยมนับถือให้กับผู้พบเห็นโดยทั่วไป ตรงกันข้ามบุคคลที่เป็นผู้มีนิสัยทรนโทคร้าย หยาดคายแข็งกระด้าง จะไม่มีผู้ใดนิยมนับถือ นอกจากจะสร้างความนิยมนับถือแล้ว ความอ่อนโยนยังสร้างประโยชน์ให้กับผู้ประพาศิตนเป็นผู้อ่อนโยนอีกด้วย ตัวอย่างเช่น คนที่มีกิริยาสุภาพอ่อนโยน ถ้าหากมีธุระอะไรที่จะให้คนอื่นช่วยเหลือ และเมื่อออกปากให้คนอื่นช่วย คนทั้งหลายก็จะช่วยด้วยความยินดี ตรงกันข้าม คนที่มีนิสัยหยาดคาย แข็งกระด้าง ถ้าหากมีธุระจะให้คนอื่นช่วย เมื่อออกปากขอร้องให้คนอื่นช่วย มักจะได้รับการปฏิเสธ หรือถึงแม้จะมีคนอื่นช่วย ก็อาจจะช่วยอย่างเสียมิได้ ที่กล่าวมานี้ คือ ประโยชน์ของความเป็นคนสุภาพ และผลเสียของความเป็นคนแข็งกระด้าง

ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ หมายถึง คนธรรมดาสามัญทั่วไป แต่ถ้าเป็นพระเจ้าแผ่นดินหรือพระญาติวงศ์ ซึ่งเป็นบุคคลระดับสูง เป็นที่ยกย่องของประชาชนทั่วไปแล้ว ถ้าหากท่านเหล่านั้นมีพระนิสัยสุภาพอ่อนโยน ย่อมจะเป็นที่ประทับใจของประชาชนทั่วไป ความสุภาพอ่อนโยนของพระเจ้าแผ่นดิน นอกจากจะสร้างพระเสน่ห์ให้เกิดในพระองค์แล้ว ยังสามารถสร้างประโยชน์อันยิ่งใหญ่ให้กับพระองค์เองและคนส่วนใหญ่อีกด้วย เพื่อให้เห็นประจักษ์ในเรื่องนี้ จึงขอยกตัวอย่างกษัตริย์ผู้ประพาศิตนอ่อนโยน จนได้ครอบครองราชสมบัติ และให้ความสงบร่มเย็นมาสู่ปวงชนมาเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

ในสังวรมหาราชชาดก ท่านเล่าไว้ว่า พระเจ้าพาราณสีมีพระราชโอรสหนึ่งร้อยพระองค์ ในพระโอรสหนึ่งร้อยองค์นั้น พระโอรสองค์สุดท้ายต้องเป็นราชกุมารที่มีพระนิสัยประทับใจชาวเมือง 4 ประการ คือ ชอบให้ทานสงเคราะห์คนยาก ประการที่สอง ครีสุทระวาจาไพเราะอ่อนหวาน ประทับใจผู้ฟัง ประการที่สาม ชอบช่วยเหลือคนที่ได้รับความเดือดร้อน ประการสุดท้าย มีพระนิสัยไม่ถือพระองค์ เข้าได้กับชาวเมืองทุกคน ส่วนพระเชษฐาทั้ง 99 องค์นั้น มีพระนิสัยตรงกันข้ามกับพระอนุชาสุดท้าย ขณะที่พระอนุชาให้ทานแก่คนยากไว้ พระเชษฐาเหล่านั้นไม่เคยสนใจคนยากจน ขณะที่พระอนุชามีพระวาจาอันนุ่มนวล พระเชษฐามีพระวาจาไว้พระองค์ คือ พูดชนิดที่เรียกว่าเจ้าพูดกับหาส ขณะที่พระอนุชาชอบช่วยเหลือคนที่เดือดร้อน พระเชษฐาทั้งหมดกลับไม่สนใจช่วยใคร

มีหน้าข้าชอบสนใจเฉพาะตระกูลเศรษฐีที่ถวายของมีค่าต่าง ๆ แก่พระองค์เท่านั้น ขณะที่พระอนุชาไม่ทรงถือพระองค์ ทรงคบกับประชาชนทั่วไป พระเชษฐาทั้งหมดถือพระองค์ไม่คบกับใครที่ไม่ทำประโยชน์ให้

ข้างฝ่ายพระราชบิดา เมื่อทรงพิจารณาเห็นพระนิสัยของพระราชโอรสทั้งหมดแล้ว ทรงตัดสินพระทัยว่าพระโอรสทั้ง 99 องค์ ครอบครองราชสมบัติไม่ได้ ถ้าขึ้นให้ครองราชย์จะสร้างความเดือดร้อนทั่วไป ทรงเห็นพระโอรสองค์สุดท้ายองค์หนึ่งที่จะครองราชย์ได้ แต่พระองค์จะออกพระโอรส มอบราชสมบัติให้พระโอรสองค์สุดท้ายก็ไม่น่าจะทำ เพราะสงสารพระโอรสพวกที่ ๆ จะเสียพระทัย อีกทั้งเป็นการขัดต่อประเพณีที่ปฏิบัติกันมาว่า พระโอรสองค์ที่จะต้องครองราชสมบัติอีกด้วย แต่หากจะปล่อยไว้อย่างนี้คงจะต้องเกิดความเดือดร้อนแน่ จึงทรงตัดสินพระทัยส่งพระราชโอรสผู้หนึ่ง 99 พระองค์ไปครองหัวเมืองชนบท ทรงให้แก่พระราชโอรสองค์น้ององค์เดียวเท่านั้นเหลืออยู่ในพระราชสำนัก และก่อนที่พระองค์จะสิ้นพระชนม์ ครัสเป็นพิธีกรรมไว้ว่า พวกอำมาตย์และประชาชนประหวั่นใจลูกของข้าคนใด ก็จงมอบราชสมบัติให้ลูกของข้าคนนั้นเถิด เมื่อพระองค์สวรรคตแล้ว อำมาตย์ทั้งหลายก็มอบราชสมบัติให้พระโอรสองค์น้อยได้ครอบครองต่อไป นี่คือนิเวศน์ที่แสดงให้เห็นว่าการประพฤติพระองค์อยู่ในทศพิธราชธรรมที่ว่าด้วยความอ่อนโยนเป็นเหตุให้ได้ครองราชสมบัติ

บางท่านคงอยากจะถามว่า เมื่อยามสงคราม พระเจ้าแผ่นดินจะประพฤติพระองค์อ่อนโยน จะทำให้ชนะสงครามได้หรือไม่ คำถามนี้คงจะตอบได้ว่า การประพฤตินั้นย่อมจะทำให้ผู้ประพฤตินั้นได้ทุกโอกาส แม้จะอยู่ในภาวะสงคราม แต่ส่วนใหญ่จะไม่มีพระเจ้าแผ่นดินองค์ใดเกิดความรู้สึกอ่อนโยนในเมื่อมีข้าศึกมาประชิดบ้านเมือง ส่วนมากมักจะเกิดความโกรธหรือกลัว เมื่อเกิดความโกรธก็ต้องสู้กัน นั่นก็คือ ความแข็งหรือเมื่อเกิดความกลัวข้าศึก พระเจ้าแผ่นดินสมัยโบราณก็จะปิดประตูเมืองแล้วก็เตรียมตัวฆ่าคนที่จะหาญหักเข้ามาในเมือง นั่นก็ไม่ใช่ความอ่อนโยนคงจะเรียกว่าความอ่อนแอ จะมีบ้างไหมที่ข้าศึกยกทัพมาล้อมเมือง แล้วพระเจ้าแผ่นดินของเมืองนั้นเอาความอ่อนโยนมาสู้ จนเกิดผลดีแก่บ้านเมือง เหตุการณ์อย่างนี้คงมีอยู่บ้าง อย่างเช่น พ่อขุนงำเมือง ผู้ครองรัฐพะเยา พระเจ้าแผ่นดินองค์นี้ชาวลานนาไทยถวายสมญา

นามว่า "ธรรมิกราช" กษัตริย์พระองค์นี้ได้ใช้ความอ่อนโยนแก้ไขปัญหามือง ดังเรื่องสรุปดังต่อไปนี้ ในระยะเวลาประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 ลานนาไทย มีการปกครองออกเป็น 3 รัฐ คือ หิรัญนครเงินยาง ปกครองโดยพระเจ้าเมืองรายมหาราช รัฐพะเยา ปกครองโดยพ่อขุนงำเมือง และรัฐหริภุญไชย ปกครองโดยพญาบีบา พระเจ้าเมืองรายพยายามที่จะรวบรวมลานนาไทยให้เป็นหนึ่ง จึงไปปราบหริภุญไชย เมื่อปราบได้แล้ว ก็ยกทัพมาปราบแคว้นพะเยาของพ่อขุนงำเมือง ฝ่ายพ่อขุนงำเมือง เมื่อทรงทราบข่าวศึกก็มีได้สะตุงตุงพระทัย แต่ทรงไตร่ตรองด้วยอัธยาศัยสุขุมคัมภีร์ภาพว่า "อันพระเจ้าเมืองรายมหาราชนี้ มีอำนาจดุจราชสีห์ มีกองทัพอันเกรียงไกร การที่จะต่อสู้กันมีแต่จะพาให้เสียเลือดเนื้อเผ่าไทยด้วยกัน ความเคียดแค้นก็จะเกิดทุกครอบครัว จำที่จะอ่อนน้อมยอมเป็นไมตรีด้วย" เมื่อคำริดังนั้นแล้ว จึงตรัสสั่งให้ไพร่พลออกไปปลุกปล้ำพลาค้อนรับพระเจ้าเมืองรายที่ตำบลชายแดน เมื่อพระเจ้าเมืองรายเคลื่อนพลมาถึงตำบลนั้นก็พบกับภาพที่ไม่ได้คาดคิดมาก่อน กล่าวคือ ภาพที่พ่อขุนงำเมืองกษัตริย์แห่งแคว้นพะเยาพร้อมกองทัพยืนค้อนรับทัพของพระเจ้าเมืองรายด้วยใบหน้ายิ้มแย้มแจ่มใส พร้อมกันเชื้อเชิญให้ดื่มน้ำหมากเมี่ยงบุหรี พระเจ้าเมืองรายพร้อมกองทัพแทบไม่เชื่อสายตาที่ต้องมาพบเหตุการณ์เช่นนั้น มีหน้าเข้าหาเมืองพะเยายังเลี้ยงเหล้าอาหารแก่ทัพของพระเจ้าเมืองรายอีกระลอกหนึ่ง พระเจ้าเมืองรายจึงล้มเลิกความคิดที่จะรุกรานพะเยาเสีย ทรงสถาปนาสัมพันธไมตรีต่อกัน ด้วยการทำสังจะสาบานเป็นเพื่อนกันตลอดอายุขัยของพระองค์ทั้งสอง¹ ก็เป็นอันว่าพะเยาพ้นจากการนองเลือด นี่คือผลแห่งการประพาศพิศดารธรรมในข้อความอ่อนโยน สมแล้วที่ชาวเมืองเหนือได้ถวายพระนามพ่อขุนงำเมืองว่า "พระเจ้าธรรมิกราช"

4.7 ทปะ ความมีเดช

ศพิศดารธรรมชั้นนี้มีความสำคัญมาก เพราะเป็นจุดที่สร้างความยำเกรงให้เกิดในองค์พระเจ้าแผ่นดิน เมื่อเสนาประชาราษฎร์ มีความยำเกรงพระเจ้าแผ่นดินแล้ว เขาเหล่านั้น

¹กรมวิชาการ. เล่าเรื่องเมืองเหนือว่าด้วยประวัติบุคคลสำคัญ. (กรุงเทพมหานคร : องค์การศึกษาศึกษา, 2524), หน้า 46-50.

จะพากันประพศอยู่ในกฎหมายศีลธรรม เมื่อทุกคนประพศอยู่ในกฎหมายและศีลธรรม บ้านเมืองก็จะสงบสุข

คำว่า ทบะ ความจริงแปลว่า เผากิเลสให้เราร้อนเหือดหาย เหมือนอย่างว่าบรรพชิต เผากิเลสให้เราร้อน ซึ่งก็คือ บรรพชิตไม่ทำตามกิเลสนั่นเอง เมื่อไม่ทำตามกิเลส ต่อไปกิเลสกองนั้นก็จะฝ่อไปเอง แต่คำว่า ทบะ ในทศพิธราชธรรมนี้พระพุทธองค์มิได้หมายถึงการเผลอกิเลสของพระเจ้าแผ่นดิน แต่ทรงหมายเอาพระเจ้าแผ่นดินเผลอคนชั่วให้เราร้อน การเผลอคนชั่วให้เราร้อนของพระเจ้าแผ่นดินก็คือ เมื่อคนชั่วทำผิดกฎหมาย เสนาอำมาตย์ประพศมิชอบบริتناหาเร้นประชาชน พระเจ้าแผ่นดินจะต้องลงโทษตามกฎหมายบ้านเมือง การลงโทษคนทำชั่วจะต้องมุ่งผลสองประการคือ ประการแรก ต้องลงโทษเพื่อให้คนทำผิดเข็ดหลาบไม่คิดทำชั่วอีกต่อไป ประการที่สอง ต้องลงโทษเพื่อไม่ให้คนอื่นเอาเยี่ยงอย่าง

การลงโทษคนทำผิดเพื่อมุ่งผลให้เข็ดหลาบนั้น ต้องลงโทษให้สาสมกับความผิด ถ้าทำความผิดมากแต่ลงโทษไม่เหมาะสมกับความผิด คือ ทำโทษเล็กน้อย คนทำผิดนั้นก็ไม่ใช่เข็ดหลาบต่อไปก็จะทำผิดกฎหมายอีก ซึ่งก็สร้างความเดือดร้อนให้กับประชาชนอยู่ร่ำไป การลงโทษเพื่อมุ่งผลไม่ให้คนอื่นเอาเยี่ยงอย่าง จะต้องประกาศให้คนทั่วไปรู้ว่าคนนั้นทำผิดอย่างนี้ แล้วถูกลงโทษอย่างนี้ ในสมัยราชาธิปไตย เมืองไทยเราก็ปฏิบัติอย่างนี้ คือ คนที่ทำผิดกฎหมายอย่างฉกรรจ์จะถูกตัดสินประหารชีวิต แล้วศพของผู้นั้นจะถูกเสียบประจานไว้ที่โคที่หนึ่ง เพื่อให้ประชาชนเห็นประชาชนเห็นสภาพนั้นแล้ว ก็สลดทศุใจไม่กล้าทำความผิดอย่างนั้น นี่คือการลงโทษเพื่อไม่ให้คนอื่นเอาเยี่ยงอย่าง

การที่พระเจ้าแผ่นดินจะมีพระเดชานุภาพจนทำให้เสนาพศุมาตย์ ประชากรราษฎรทั่วไปเกรงกลัวไม่กล้าทำผิดกฎหมายบ้านเมืองนั้น พระเจ้าแผ่นดินจะต้องลงโทษคนทำผิดกฎหมายไปไม่มียกเว้น แต่ถ้าพระเจ้าแผ่นดินทำโทษคนทำผิดกฎหมายเฉพาะคนที่พระองค์ไม่รู้จัก คนไหนที่พระองค์รู้จัก พระองค์ไม่ลงโทษเมื่อเขาทำผิดกฎหมาย เมื่อพระองค์ปฏิบัติอย่างนี้ตลอดไป ทบะของพระองค์ที่จะเผลอคนชั่วให้ยำเกรงพระเดชของพระองค์ก็ลดน้อยลงไป เพราะบางคนจะคิดว่าถ้าเขาทำผิดแล้วพระองค์ก็ไม่เอาโทษ หรือเมื่อเอาโทษก็จะลงโทษเบา ๆ เมื่อคิดอย่างนี้แล้ว

เขาก็ไม่กลัวพระเจ้าแผ่นดิน ที่เรียกกันว่า ไม่เกรงพระบารมี ลักษณะอย่างนี้แหละที่เรียกว่า ตะปะของพระเจ้าแผ่นดินไม่แรงกล้าพอที่จะเผาคนชั่วได้ ดังนั้น การที่จะประพฤติในทศพิธราชธรรมข้อนี้พระเจ้าแผ่นดินจะต้องลงโทษคนทำผิดกฎหมายบ้านเมืองทุกคนให้เป็นที่ยุติธรรม จนเป็นที่รู้จักกันไปจึงจะทำให้พระเดชเป็นที่สยดสยองของคนชั่ว นี่คือความมีตะปะของพระเจ้าแผ่นดิน

มีตัวอย่างเรื่องคนทำความคิดเกิดความเร่าร้อนในตะปะเฉพะของพระเจ้าแผ่นดินจนชั่วฎุกระเจิงไป รายละเอียดของเรื่อง ท่านกล่าวไว้ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์โดยสรุปว่า สมเด็จพระนเรศวรทรงพระกรุณาให้พระยาศรีไสยรงค์ไปเป็นเจ้าเมืองตะนาวศรี ต่อมาพระยาศรีไสยรงค์คิดเป็นกบฏแข็งเมือง ไม่ยอมขึ้นกับสมเด็จพระนเรศวร องค์สมเด็จพระนเรศวรไม่ทรงเชื่อว่า พระยาศรีไสยรงค์จะเป็นกบฏตามที่ผู้มากราบทูลจึงทรงมีห้องตราเรียกตัวพระยาศรีไสยรงค์ให้เข้ามาเฝ้า ณ กรุงศรีอยุธยา พระยาศรีไสยรงค์ไม่ยอมขึ้นมาเฝ้า จึงทรงแค้นพระทัยว่า เจ้าเมืองตะนาวศรีเป็นกบฏจริง จึงมีรับสั่งให้สมเด็จพระอนุชาธิราช พระเอกาทศรถ ยกทัพไปปราบเจ้าเมืองตะนาวศรี เมื่อสมเด็จพระอนุชาธิราชยกทัพไปถึงเมืองตะนาวศรีก็ให้ล้อมเมืองไว้

ฝ่ายพระยาศรีไสยรงค์ เมื่อทราบข่าวศึก ก็กะเกณฑ์ไพร่พลขึ้นรักษาเมือง ณ ป้อมเชิงเทียนหวังจะรักษาเมืองตะนาวศรีไว้ แต่เมื่อพระยาศรีไสยรงค์เองขึ้นไปบนเชิงเทียนเพื่อดูกำลังของข้าศึก เห็นกองทัพของพระอนุชาธิราชที่ล้อมเมืองอยู่ก็สะดุ้งตกใจ หอกพลันหลุดจากมือโดยไม่รู้ตัว พวกทหารของพระยาศรีไสยรงค์เมื่อเห็นเจ้าเมืองของตนหลุดจากมือโดยไม่รู้ตัวเพราะเห็นกองทัพของสมเด็จพระอนุชาธิราช ก็พากันหมดกำลังใจไม่มีขวัญที่จะรักษาเมือง ผลที่สุดกองทัพกรุงศรีอยุธยาเข้าเมืองได้ แล้วให้จับพระยาศรีไสยรงค์ประหารชีวิต ตัดศีรษะเสียบประจานไว้ ณ เมืองตะนาวศรีนั่นเอง นี่คือตัวอย่างคนทำผิดมีความเร่าร้อน ด้วยเดชานุภาพของพระเจ้าแผ่นดิน

4.8 อักโกธะ ความไม่โกรธ

พระเจ้าแผ่นดินเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในอาณาจักรหนึ่ง อำนาจของพระองค์นั้นอาจที่จะฆ่าคนก็ได้ หรืออาจที่จะยกสมบัติทั้งแคว้นแคว้นให้กับใครก็ได้ เพียงแต่พระองค์ออกพระโอษฐ์เท่านั้นทุกสิ่งก็จะเป็นไปตามที่พระองค์ตรัส มีตัวอย่างมากมายที่พระเจ้าแผ่นดินทรงบัญชาในขณะพิโรธ

แล้วก่อให้เกิดความเสียหายแก่แผ่นดิน และราชบัลลังก์ ดังนั้น นักปราชญ์ทางบ้านเมืองจึงหาวิธีต่าง ๆ เพื่อยับยั้งไม่ให้พระเจ้าแผ่นดินทรงทำสิ่งใดเวลาที่ทรงพิโรธ อย่างเช่น กฎหมายโบราณของไทยบัญญัติไว้ว่า เวลาพระเจ้าแผ่นดินพิโรธ และทรงเรียกหาอาวุธเพื่อจะฆ่าคนที่ทำให้พระองค์พิโรธ ท่านห้ามมิให้ผู้ใดผู้หนึ่งหยิบดาบถวายพระองค์ นี่ก็เป็นวิธีป้องกันไม่ให้พระเจ้าแผ่นดินฆ่าคนในขณะที่พระองค์พิโรธ

พระพุทธเจ้าก็ทรงเห็นความไม่เหมาะสมในเรื่องนี้ จึงตรัสปฏิบัติหาของพระเจ้าแผ่นดินเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ในสุมังคลชาดกว่า

"พระเจ้าแผ่นดินเมื่อทรงทราบว่า คนกำลังโกรธ ไม่ควรลงอาญา เพราะการลงอาญา กำลังโกรธ อาจจะเป็นการลงอาญาที่ไม่ถูกต้อง ทางที่ถูกควรถอนความทุกข์ของผู้อื่นให้เขามีความสบายใจแทน

ต่อเมื่อใดตนรู้ว่าจิตของคนอ่อนงโศก หมดความโกรธแล้วจึงพิจารณาความผิดของผู้นั้น แล้วแยกแยะให้ชัดเจนว่า การทำของผู้นี้มีประโยชน์อย่างไร มีโทษอย่างไร เมื่อชั่งน้ำหนักระหว่างประโยชน์และโทษแล้วจึงลงโทษผู้นั้น

อนึ่ง พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใดปราศจากความลำเอียงแล้ว จึงตัดลึนคติความพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้นชื่อว่าไม่ทำลายผู้อื่น และไม่ทำลายพระองค์เอง พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใดทรงลงอาญาเหมาะสมแก่โทษ พระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้นความดีย่อมคุ้มครองพระองค์ และย่อมไม่เสื่อมความมีสง่าราศี

กษัตริย์เหล่าใด มีความลำเอียงไม่พิจารณาให้ถี่ถ้วนลงอาญา โดยผลุนผลัน กษัตริย์เหล่านั้นทำลายตนเอง ถูกคนคิดเตียน ย่อมเป็นอันครายถึงชีวิต และเมื่อสวรรคตแล้ว จะไปเกิดในทุคติ

พระราชเจ้าเหล่าใด ทรงยินดีในศุภศีลธรรม ที่พระอริยะประกาศไว้ พระราชาเหล่านั้นนับว่าเป็นผู้ประเสริฐด้วยกาย วาจา และใจ มีความอดทน มีความสงบ มีสมาธิ เมื่อพระชนม์หาไม่แล้ว ย่อมได้กำเนิดเทวดาและมนุษย์"¹

¹ พระสุตฺตและอรรถกถาแปล ขุททนิกายชาดก. (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2527). เล่มที่ 3 ภาคที่ 5, หน้า 495.

ความในพุทธพจน์นั้นโดยสรุปแล้วมีว่า พระเจ้าแผ่นดินที่มีความลำเอียงคัดสินคดีหรือ
ลงอาญาในขณะทรงพิโรธ ย่อมประสบความหายนะถึงชีวิตอันเป็นผลที่ได้รับปัจจุบัน เมื่อสิ้นพระชนม์
แล้ว จะไปเกิดในอบาย ส่วนพระมหากษัตริย์ที่ทรงศุภศีลธรรม ชื่อว่าเป็นพระมหากษัตริย์ที่
ประเสริฐทั้งทางกาย วาจา และใจ เมื่อสิ้นพระชนม์แล้ว จะได้ไปเกิดในสุคติ

ในประวัติศาสตร์มีตัวอย่างอยู่มากที่พระเจ้าแผ่นดินลงอาญาในขณะทรงพิโรธ แล้ว
ต่อมาพระองค์ก็หม่อมอานาจวาสนา เช่น พระเจ้าหงสาวดีที่ท่านกล่าวไว้ในพระราชพงศาวดาร
ฉบับคำให้การขุนหลวงหาวัดว่า เมื่อพระเจ้าบุเรงนอง (ผู้ชนะสิบทิศ) สิ้นพระชนม์แล้ว นันทบุเรง
ราชโอรสก็ได้ครองราชย์ต่อมา ณ กรุงหงสาวดี แล้วให้ราชโอรสเป็นมหาอุปราช ต่อมามหา-
อุปราชแห่งหงสาวดีได้ยกพลห้าแสนมาประชิดกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระนเรศวรยกทัพหลวงออก
มารบที่เมืองสุพรรณบุรี สมเด็จพระนเรศวรทำพระมหาอุปราชให้มาทำยุทธหัตถีกันตัวต่อตัวโดย
มิต้องเสียรีพล พระมหาอุปราชไม่ค่อยจะเต็มพระทัยนัก แต่เมื่อถูกทำก็เกิดชดช้อยมานะ
ยอมทำการรบที่เรียกว่ายุทธหัตถีกับพระนเรศวร ผลก็คือ พระองค์ถูกพระนเรศวรใช้พระแสงของ้าว
ฟันขาดสะพายแล่งทัพพม่าประมาณห้าแสนคนก็เกิดระส่ำระสาย เพราะขาดนายทัพ ช้างฝ่าย
สมเด็จพระนเรศวรเมื่อข้ามมหาอุปราชได้แล้ว ก็ตรัสบอกให้กองทัพพม่านำพระศพมหาอุปราชคืน
ไปหงสาวดี

ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีนั้นไม่สบายพระทัยนัก เกรงว่าราชโอรสจะเสียให้แก่พระนเรศวร
เพราะฉะนั้นก่อนที่พระมหาอุปราชจะยกทัพมากรุงศรีอยุธยา พระเจ้าหงสาวดีจึงบังคับมากับ
เสนาผู้ใหญ่ในกองทัพว่า "ลูกกูจักยกทัพไป อย่าให้มีอันตรายมา ถ้ามันมีอันตรายมา มึงจักบรรลัย
ทั้งวงศ์" การที่พระองค์คาดโทษเสนาผู้ใหญ่ในกองทัพไว้เช่นนั้นก็เพื่อจะให้ทางกองทัพคุ้มครอง
ราชโอรสในขณะทำสงคราม และเมื่อกองทัพกลับมาพร้อมกับศพของพระมหาอุปราชราชโอรส
พระเจ้าหงสาวดีทรงพิโรธสุดกำลัง ทรงบัญชาให้เผาแม่ทัพนายกองในกองทัพเสียสิ้น วิธีเผาก็
ทำหารุนเหลือประมาณคือ ให้ตัดไม้ไผ่มาทำเป็นคับ แล้วก็เอาพวกแม่ทัพนายกองใส่เข้าไปในคับ
เหมือนปลา แล้วให้นำไปเผาไฟเหมือนบั้งปลา เท่านั้นพระองค์ยังไม่วายแค้น เสด็จเข้าไปใน
พระตำหนักเห็นพระชายาซึ่งเป็นพระพี่นางของสมเด็จพระนเรศวรกำลังให้ราชโอรสเสวยนมอยู่

บนพระที่ ด้วยความแค้นที่อยุธยาฆ่าราชบุตร จึงฆ่าพระพันนางและราชโอรสทั้งสองเสียด้วยความ
โกรธในฐานะที่เป็นตัวแทนของกรุงศรีอยุธยา¹

นับจากวันนั้นเป็นต้นมา บรรดาชายฉกรรจ์ทั้งหลายในกรุงหงสาวดี และเมืองบริวาร
ก็หนีไปอยู่ตามป่า ไม่ยอมเข้ามาเป็นทหาร เพราะคงนึกว่าเมื่อมาเป็นทหารให้พระเจ้าหงสาวดี
ถ้ารบแพ้มาคงจะถูกเผาทั้งเป็น คนเราพอนึกอย่างนี้แล้ว ก็ต้องเกิดความกลัวกันทุกคน เพราะ
ฉะนั้นเมื่อมีทางหนีได้ จึงพากันหนีทัพ แม้ทางกรุงจะให้ผู้มีฝีมือไปเกลี้ยกล่อม และจับโดยใช้กำลัง
ชายฉกรรจ์ทั้งหลายเหล่านั้นก็ต่อสู้ไม่ยอมเข้ามาเป็นทหาร เมื่อพระเจ้าหงสาวดีมีกำลังทหารน้อย
ก็ทำให้เจ้าเมืองทั้งหลายแข็งเมือง พระเจ้าหงสาวดีก็ไม่มียกทัพจะไปปราบปราม มีเพียง
เท่านั้น บรรดาหัวเมืองมอญทั้งหลายที่อยู่ติดกรุงศรีอยุธยาต่างส่งทูตมาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภาร
สมเด็จพระนเรศวร เพราะต่างก็คิดกันว่า ถ้าสมเด็จพระนเรศวรยกทัพมาประชิดหงสาวดีแล้ว
พระเจ้าหงสาวดีต้องแพ้อย่างราบคาบ

เมื่อพระเจ้าหงสาวดีเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ไม่มีใครเกรงกลัวเช่นนี้ ซึ่งนอกจากหัวเมือง
ทั้งหลายจะพากันแข็งเมืองแล้ว หัวเมืองทั้งหลายต่างก็แย่งกันเป็นใหญ่แทนพระเจ้าหงสาวดีอีก
ด้วย ในหัวเมืองทั้งหลายเหล่านี้ เมืองตองอูจะมีโอกาสดีกว่าเมืองอื่น เพราะพระเจ้าตองอูเป็น
หลานของพระเจ้าหงสาวดี ประกอบกับพระเจ้าตองอูได้รับการแนะนำกลอุบายจากมหาเถร
เสียมเพียงจึงได้วางแผนจะนำตัวพระเจ้าหงสาวดีมาไว้ ณ เมืองตองอูด้วยมีเล่ห์ที่แฝงอยู่ใน
พระทัยว่า เมื่อพระเจ้าหงสาวดีมาอยู่ในเงื้อมมือแล้ว พระเจ้าตองอูเองต้องการสิ่งใดก็จะรับสั่ง
ไปยังหัวเมืองอื่นในราชอาณาจักรให้ทำสิ่งนั้น โดยอ้างพระราชาประสงค์ของพระเจ้าหงสาวดี
หัวเมืองทั้งนั้นก็จะตกอยู่ในอำนาจของตองอูโดยง่าย

เมื่อได้วางแผนร่วมกับมหาเถรเสียมเพียงเรียบร้อยแล้ว ก็คอยโอกาสที่จะดำเนินการ
ตามแผน ต่อมาเมื่อสมเด็จพระนเรศวรเสด็จกรีธาทัพไปตีหงสาวดี พระเจ้าตองอูรีบยกทัพไป
หงสาวดีก่อน โดยอ้างกับหัวเมืองทั้งหลายที่ยังจงรักภักดีต่อหงสาวดีว่า การที่พระองค์ยกทัพมา

¹ คำให้การชาวกรุงเก่า, คำให้การขุนหลวงหาวัด. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิชา, 2515).
หน้า 309.

ครั้งนี้เพื่อป้องกันพระเจ้าหงสาวดีไว้จากการรุกรานของสมเด็จพระนเรศวร และเมื่อพระเจ้าหงสาวดีหลงกลแล้ว พระเจ้าทองอุไกรทราบลว่า พระนเรศวรยกทัพมาตีหงสาวดีคราวนี้ เป็นทัพใหญ่ ถ้าตั้งรับที่กรุงหงสาวดี อาจจะเสียแก่กรุงศรีอยุธยาได้ ทางที่ตีควรเผาเมืองหงสาวดีเสียอย่าให้เป็นประโยชน์แก่กรุงศรีอยุธยาได้ ขอพระองค์และชาวเมืองเสด็จลี้ภัยไปอยู่ ณ เมืองทองอุไกร

ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดีก็ตามใจหลานมากกว่าหลานมีความปรารถนาดีต่อพระองค์ เมื่อเหตุการณ์เป็นดังนี้ แผนการทุกอย่างของพระเจ้าทองอุไกรสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี กล่าวคือ ได้พระเจ้าหงสาวดีไปไว้ในเมืองทองอุไกรก่อนเสด็จไปก็เผาเมืองหงสาวดีเสียราบเรียบ เมื่อสมเด็จพระนเรศวรยกทัพมาตีกรุงหงสาวดีก็พบแต่ซากเมืองที่ถูกเผา สมเด็จพระนเรศวรและพระอนุชาทรงพิโรธจึงกรีธาทัพไปล้อมเมืองทองอุไกรหลายเดือน เมื่อหมดเสบียงอาหาร กำลังพลอดโรย จึงยกทัพกลับกรุงศรีอยุธยา ทองอุไกรรอดพ้นจากการเป็นเมืองขึ้นของกรุงศรีอยุธยา

ข้างฝ่ายหัวเมืองที่ยังจงรักภักดีต่อพระเจ้าหงสาวดีทั้งหลาย แต่เดิมก็มีความสงสัยในพฤติกรรมของพระเจ้าทองอุไกรที่ลักพาพระเจ้าหงสาวดีมาไว้ทองอุไกร แม้พระเจ้าทองอุไกรจะพยายามชี้แจงว่าตนมีความบริสุทธิ์ใจที่ทำไม แต่หัวเมืองทั้งนั้นก็มิวางใจ จึงแอบส่งจารบุรุษมาสืบความ ณ เมืองทองอุไกร แล้วก็ทราบความจริงว่า พระเจ้าทองอุไกรได้มีความบริสุทธิ์ใจ พาพระเจ้าหงสาวดีมาไว้ในเมืองของตน เพียงเพื่อจะอาศัยบารมีของพระเจ้าหงสาวดีสร้างความเป็นใหญ่ให้กับตนเองเท่านั้น เมื่อทราบความจริงอย่างนี้ หัวเมืองทั้งหลายจึงพร้อมใจกันยกทัพมาล้อมเมืองทองอุไกรเพื่อชิงพระเจ้าหงสาวดีคืนมา แต่ไม่ทันได้ตีเมือง ทัพเหล่านั้นก็แตกกระเจิงไปเพราะลมปากของมหาเถรเสียงเพียงที่มีหนังสือไปถึงทัพเหล่านั้นว่า พวกท่านจะกบฏต่อพระเจ้าหงสาวดีหรือ ทุกอย่างทั้งพระเจ้าทองอุไกรและมหาเถรเสียมเพิ่มคำนิมนต์ พระเจ้าหงสาวดีไม่ทรงทราบเลย เพราะพระองค์ประชวรเป็นอัมพาต -

เมื่อหันไปจากเหตุการณ์ถูกล้อมเมืองแล้ว พระเจ้าทองอุไกรคงคิดว่าจะหมดเรื่องราว ๆ แล้วแต่ยังไม่หมด ราชบุรุษของพระเจ้าทองอุไกรหนึ่งคำริว่า เมืองทองอุไกรได้รับความเดือดร้อนตลอดมาก็เพราะพระเจ้าหงสาวดี อยุธยาล้อมเมืองก็เพราะพระเจ้าหงสาวดี คราวนี้หัวเมืองทั้งหลายในพุกามประเทศก็จะมาล้อมตีเมืองทองอุไกร เพื่อชิงพระเจ้าหงสาวดี แล้วพระองค์ก็คำริ

ต่อไปว่า ถ้าไม่มีพระเจ้าหงสาวดี เมืองตองอูคงจะไม่เดือดร้อน เมื่อทรงคิดเห็นไปอย่างนี้แล้ว ก็เลยเอายาพิษใส่ในพระกระยาหารให้พระเจ้าหงสาวดีเสวย แล้วพระเจ้าหงสาวดีก็สิ้นพระชนม์ ณ เมืองตองอูนั้น

ถ้าเราลองสืบสวนดูแต่ต้น เราจะพบว่าพระเจ้าหงสาวดีทรงพบจุดจบอย่างนี้เพราะ ทรงลงอาญาทหารขณะที่ทรงพิโรธ เมื่อทรงเสวยอาหารทั้งเป็นเกือบทั้งกองทัพเช่นนี้ ช่างจกรรจ์ ทั่วประเทศก็ไม่ยอมมาเป็นทหาร เมื่อกรุงหงสาวดีไม่มีทหารก็เท่ากับไม่มีกองทัพ เมื่อไม่มีกองทัพ หรือมีแต่อ่อนแอหรือมีกองทัพกองเล็ก ๆ หัวเมืองทั้งหลายก็แข็งเมือง บางเมืองก็มาขึ้นกับ กรุงศรีอยุธยา ทางกรุงศรีอยุธยาได้โอกาสจึงยกทัพมาตีกรุงหงสาวดี ฝ่ายพระเจ้าหงสาวดี หลังจากพระองค์สั่งเผากองทัพแล้วก็ประสูติเป็นอัมพาค เมื่อทราบข่าวศึกศรีอยุธยา ก็โปรดให้ พระเจ้าคองอูมาช่วย พระเจ้าคองอูเห็นพระเจ้าหงสาวดีประสูติเป็นอัมพาค และกองทัพก็ไม่มี จะรักษาเมือง จึงนำพระเจ้าหงสาวดีไปเมืองตองอูด้วยความมักใหญ่ของตน เมื่อพระเจ้าหงสาวดี ไปประทับอยู่ตองอูแล้ว ก็สร้างความเดือดร้อนไม่รู้จักสิ้นสุด ราชบุตรพระเจ้าคองอูชื่อนักล้าง จึงแอบเอายาพิษให้พระเจ้าหงสาวดีเสวย จนสิ้นพระชนม์ นี่เป็นพยานหลักฐานอย่างชัดแจ้งให้เห็น ความจริงในพุทธพจน์ที่ว่า กษัตริย์เหล่าใดลงอาญาอย่างผลุนผลันด้วยความโกรธเท่ากับทำลาย ตนเองจะเป็นอันตรายถึงชีวิต ตามที่ได้ยกมากล่าวไว้แล้วข้างต้น

ในขณะที่กรุงหงสาวดีผู้แพ้สงครามได้ลงโทษแม่ทัพนายกองด้วยการเผาทั้งเป็น เกือบ ทั่วทั้งกองทัพนั้น กรุงศรีอยุธยาผู้ชนะสงครามก็เกิดเหตุการณ์อย่างเดียวกัน กล่าวคือ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช พระองค์ทรงกริ้วที่กองทัพติดตามพระองค์ไปไม่ทัน ปล่อยให้พระองค์สองพี่น้อง เสด็จลุยพลพม่าเข้าไปอยู่กลางกองทัพพม่า จนพระองค์ทั้งสองทำยุทธหัตถีชนะแล้ว กองทัพ กรุงศรีอยุธยาจึงตามมาไปทันพระองค์ เมื่อเสด็จกลับมากกรุงศรีอยุธยาแล้ว จึงให้มหาดราชครูและ พระครูบูรพาจารย์ตรวจดูความผิดของแม่ทัพนายกองว่าจะมีความผิดหรือไม่ประการใด

พระมหาดราชครูตรวจดูแล้วพบว่ามีความผิดต้องประหารชีวิต เมื่อพระองค์ทราบว่ามี บทพระอภัยการให้ทำโทษประหารชีวิตผู้เสด็จไม่ทันขบวนทัพ จึงให้พวกลูกขุนพิพากษาโทษประหาร ชีวิตแม่ทัพนายกองทั้งนั้นเสีย เผอิญวันรุ่งขึ้นเป็นวันพระ คือ วันสิบห้าค่ำ จึงให้จำตรูไว้ก่อน รอ เมื่อพ้นวันพระไปแล้วจึงจะให้นำไปประหารชีวิต

ถ้าเราสังเกตการพิพากษาของพระเจ้าหงสาวดีกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราชแล้ว เราจะพบว่า มีความแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง กล่าวคือ พระเจ้าหงสาวดีทรงพิพากษาลงโทษแม่ทัพนายกองด้วยการเผาทั้งเป็น ในขณะที่พระองค์มีความโกรธแค้นสมเด็จพระนเรศวรมหาราช แต่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชแม้จะทรงกริ้วแต่ก็มอบให้พระมหาราชครูและพระครูบูรพาจารย์ตรวจดูพระอัยการก่อน เมื่อทราบว่าไม่มีพระอัยการเป็นกฎหมายรองรับอยู่จึงมอบให้คณะลูกขุนปรึกษาโทษอีก วาระหนึ่ง ดังนั้น การกระทำของพระองค์จึงถูกแบบแผนประเพณี มิได้ทำด้วยอาการผลุนผลัน แต่ผลสุดท้ายแม่ทัพนายกองทั้งนั้นก็ต้องโทษแต่ประการใด เพราะพระราชอาชญาที่รับมีสมเด็จพระนเรศวรมหาราชไว้แล้วเป็นประธานมาถวายพระพรขอโทษแทนแม่ทัพนายกอง และพระองค์ก็ยอมอภัยให้ทุกคน และต่อมาแม่ทัพนายกอง เหล่านี้ก็เป็นกำลังให้พระองค์แผ่กฤษฎาภิบาลเป็นที่ครั้นคร้ามแก่ศัตรูทั้งหลาย ผิดจากพระเจ้าหงสาวดีที่หลังจากพระองค์ลงอาญาทหารด้วยความพิโรธแล้ว ฐานะของพระองค์ก็ตกต่ำโดยลำดับจนถึงที่สุด คือ ถูกลอบปลงพระชนม์ นี่คือ ผลของการไม่ประพฤติในราชธรรม

4.9 อวิหิงสา การไม่เบียดเบียน

ตามปกติพระเจ้าแผ่นดินในระบอบราชาธิปไตย เป็นผู้ทรงอำนาจสูงสุด การมีอำนาจมากเป็นเหตุให้พระเจ้าแผ่นดินประพฤติตามพระทัยตนเอง และการประพฤติตามพระทัยของตนเอง มักจะนำไปสู่การสร้างวาทะเตือนใจให้กับประชาชน ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงประทานราชธรรมข้อที่แปด คือ การไม่เบียดเบียนชาวเมืองให้ได้รับความเดือดร้อนเป็นข้อปฏิบัติของพระเจ้าแผ่นดิน

ลักษณะการเบียดเบียนของพระเจ้าแผ่นดิน คือ ใช้ทหารไปยึดทรัพย์สินของประชาชน มาเข้าห้องพระคลัง คนไหนหัวหมอนชักขึ้นก็ทำร้ายร่างกาย คนไหนชอบพูดความไม่ดีของพระเจ้าแผ่นดินก็จับฆ่าเสีย พวกไหนหาความผิดเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็หาเรื่องริบทรัพย์สมบัติของเขา เห็นประชาชนเป็นศัตรูโหมต ในขณะที่ประชาชนมีชีวิตอย่างแร้นแค้น เพราะการเก็บภาษีอย่างทารุณของพระเจ้าแผ่นดิน แต่พระเจ้าแผ่นดินเองกลับมีชีวิตอย่างหรูหรา

ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าตรัสเล่าเรื่อง พระเจ้าแผ่นดินผู้ชอบเบียดเบียนประชาชน ไว้ในลักษณะที่ซ้ำ ๆ ว่า พระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่งทรงพระนามว่าปิงคละ พระราชาองค์นี้มีมัจฉา ไม่เหมือนชาวบ้าน คือ ขณะที่ชาวบ้านเขามัจฉาคำ แต่พระองค์กลับมัจฉาคำเป็นสี่เหลี่ยม พระราชาองค์นี้ครองเมืองพาราณสี พระองค์เห็นคนไหนมีเงินมากก็ให้ทหารไปยึดมาเข้าห้องพระคลัง คนไหนมีคตวิวาหกันเล็กน้อย พระองค์ก็พาลรับทรัพย์มาเข้าหลวงเสีย จนประชาชนพากันเดือดร้อนไปทั่ว

นอกจากมีพระนิสัยดังกล่าวแล้ว ยังชอบรังแกประชาชนอีก เช่นอำมาตย์คนไหนทำ ไม่ถูกพระหทัยก็ให้ทุบตี คนที่ถูกทุบตีเมื่อแสดงความเจ็บปวด ควรที่พระองค์จะสงสาร กลับทรงชอบพระทัย เห็นเป็นเรื่องสนุก แม้แต่ยามที่เฝ้าประตูปราสาท พระองค์ก็ทำกับเขาเหมือนว่าเขาไม่มีจิตใจ กล่าวคือ เมื่อพระองค์จะเสด็จขึ้นปราสาท ยามจะต้องถวายค่านับ เมื่อเขาถวายค่านับ พระองค์ควรชอบใจเขา แต่พระองค์ไม่ทำเช่นนั้น กลับเขกหัวเขาเล่นอย่างแรงและรวดเร็วแปดครั้ง และเมื่อพระองค์เสด็จลงจากปราสาทเมื่อเขาถวายค่านับ พระองค์ก็หัวเข่าอีกแปดครั้ง เป็นอย่างนี้ประจำ ในขณะที่ยามคนนับแต่ความเจ็บเพราะหัวระบม แต่ฝ่ายพระราชากลับทรงเห็นเป็นของเล่นสนุก

พระราชามัจฉาคำนี้มีราชโอรสองค์หนึ่ง เป็นพระราชกุมารที่ทรงคุณธรรม ประชาชนรักใคร่ ต่อมาเมื่อพระเจ้าปิงคละสิ้นพระชนม์ลงชาวเมืองทั้งหลายมีความยินดีกันทั่วหน้า ได้จัดการเฉลิมฉลองในโอกาสที่พระเจ้าแผ่นดินสิ้นพระชนม์อย่างเอิกเกริกไกลהל มองไปทางไหนมีแต่รอยยิ้มของประชาชนที่ต่างก็ดีใจว่าหมดยุคพระราชแล้ว

ในขณะที่มหาชนกำลังร่าเริงกันเพราะการจากไปอย่างไม่มีวันกลับของพระเจ้าปิงคละนั้น ยามคนที่ถูกพระองค์เขกหัวประจำนั้น ไม่ว่าเรื่องเหมือนคนอื่น กลับนั่งร้องไห้สะอึกสะอื้น พระราชโอรสทอดพระเนตรเห็นแล้วก็มีความสงสัย เพราะทั้งเมืองไม่มีใครร้องไห้เศร้าโศกให้ แก่พระราชบิดาเลย มีเฉพาะยามคนนับคนเดียว พระองค์จึงถามยามว่า "คนทั้งเมืองเขาไม่ร้องไห้ เพราะพระราชาสวรรคตเลย แต่ท่านคนเดียวร้องไห้ ท่านร้องไห้เพราะเศร้าใจที่พระราชบิดาเราสวรรคตหรือ"

ยามกราบทูลพระราชโอรสว่า "ข้าพระองค์มิได้ร้องไห้เพราะพระราชาสวรรคต แต่ข้าพระองค์ร้องไห้เพราะเกรงว่า พระเจ้าปิงคละนี้หารุณโหดร้ายนัก เมื่อสิ้นพระชนม์ไปยัง

ยมโลกจะต้องไปทารุณโหดร้ายกับยมาลอีก เมื่อยมาลถูกพระราชอาของคัมภีร์ทารุณแล้ว จะส่งให้พระราชอาของคัมภีร์มาเป็นมนุษย์อีก ทุกวันนี้ศีรษะของข้าพระองค์สบายดีแล้ว ถ้าพระราชอาของคัมภีร์ถูกยมาลส่งตัวมาอีก ศีรษะของข้าพระองค์คงเจ็บอีก ข้าพระองค์ร้องไห้เพราะเหตุนี้พระเจ้าข้า"

พระราชโอรสต้องปลอบใจยามเฝ้าประตูว่า พระเจ้าปิงคละนั้นเราช่วยกันเผาด้วยหินถึงพันเล่มเกวียน ตบด้วยน้ำหลายร้อยหม้อ ท่านอย่ากลัวเลย พระเจ้าปิงคละไม่กลับมาอีกแน่¹

พระเจ้าแผ่นดินสมัยกรุงศรีอยุธยาที่ปรากฏพระนามทางทารุณโหดร้าย คือ สมเด็จพระศรีเพชู้ที่ 8 ที่ชาวบ้านทั่วไปรู้จักพระองค์ในนามว่า พระเจ้าเสือ พระราชอาของคัมภีร์ทรงหาความสำราญความดีต่อร้อนและความตายของประชาชน อย่างเช่นครั้งหนึ่ง พระองค์เสด็จไปล้อมจับช้างป่าที่นครสวรรค์ คราวนั้นเป็นหน้าฝน น้ำฝนท่วมไปทั้งป่า คนที่ถูกเกณฑ์มาทำค่ายต้องลุยน้ำทำค่ายทั้งกลางวันและกลางคืน จนเข้าเปียกหนทุกขเวทนา บางคนก็พิการ บางคนก็เสียชีวิตเพราะอดอาหาร ยิ่งไปกว่านั้น ระหว่างค่ายหลวงที่ประทับกับค่ายล้อมช้างป่า นั้น มีบึงใหญ่อยู่ระหว่างกลาง (คงเป็นบึงปรเพ็ด) เวลาพระองค์จะเสด็จไปจับช้างป่า จะต้องอ้อมเป็นระยะทางไกลมาก จึงมีพระราชโองการให้พระราชโอรสเกณฑ์คนหนึ่งหมื่นคนมาทำถนนข้ามบึงให้เสร็จภายในหนึ่งคืน พระราชโอรสเกณฑ์คนหนึ่งหมื่นคนทำเสร็จภายในคืนนั้น เมื่อพระองค์ทรงช้างพระที่นั่งเสด็จไปถึงกลางบึง คงจะถมดินไม่คืนัก ช้างพระที่นั่งเหยียบถล่มจมลงไป แต่ช้างพระที่นั่งดอนขึ้นได้ พระองค์ทรงพิโรธ พระราชโอรสท้าวพระราชโอรสทั้งสองจะฆ่าพระองค์เพื่อแย่งราชสมบัติ ด้วยความหวาดระแวงผสมความโกรธ จึงเจ็อพระแสงของ้าวไล่พันราชโอรสสองพี่น้อง แต่พระราชโอรสทั้งสองเสด็จหนีไปทัน ต่อมาก็จับจนได้ และมีพระคำรัสให้ช้างสองพี่น้องไว้พร้อมให้เหมือนคนละสามสิบทีตั้งเข้าทั้งเย็นทุกวัน จนข้าหลวงคนสนิทต้องลงไปอยุธยาอัญเชิญสมเด็จพระเทพามาตย์มาทูลขอพระราชทานอภัยโทษ เรื่องจึงยุติ

เรื่องทีกล่าวนั้นเป็นเรื่องที่มหิศหศิทธาษธรรมของพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งความจริงพระองค์น่าจะมีความสงสารประชาชน แต่กลับสร้างความสะดวกร้อนทั้งประชาชนและพระราชโอรส

¹ พระสุตรและอรรถกถาแปล ขุททนิกาย ทุกนิบาตชาดก. (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526), เล่ม 3 ภาคที่ 3, หน้า 468.

เรื่องที่ร้ายกว่านี้ของพระองค์ท่านยังมีอีกในพระราชพงศาวดาร กล่าวว่ กษัตริย์พระองค์นี้¹ ชอบร่วมสังวาสกับนางสาวรุ่นที่ยังไม่มีระดู นางใดคนหนึ่งได้ก็พระราชทานเงินทองผ้าแพรพรรณต่าง ๆ นางใดคนหนึ่งไม่ไหวส่งเสียงร้อง พระองค์จะพิโรธเอาพระพาหา (ข้อศอก) กระแทกที่ข้อศอกของนางนั้นให้ตายเสีย นี่คือ ความสนุกของผู้มีอำนาจที่ชอบหาความสนุกบนความตายของคนอื่น พระพุทธองค์ตรัสว่า คนเราจะได้เกิดเป็นมนุษย์มีใช่ง่ายเลย ต่อนาน ๆ จึงจะได้เกิดเป็นมนุษย์สักครั้งหนึ่ง บางทีบุญมีได้เกิดเป็นมนุษย์และได้เป็นพระมหากษัตริย์ด้วย ควรจะประพฤติในราชธรรมโดยเฉพาะในอวิหิงสา คือ ไม่เบียดเบียนประชาชนให้เดือดร้อนเพราะความสนุกของตนเอง แต่พระเจ้าแผ่นดินองค์ที่กำลังกล่าวถึงนี้ พระองค์หยาบช้าเหลือเกิน พระองค์ทำไปได้อย่างไร ในเด็กสาวที่ยังไม่มีระดู แต่ถ้าพระองค์ร่วมสังวาสเฉย ๆ ก็คงจะเป็นเรื่องพอทน ไม่ต้องถึงกับฆ่าให้ตาย แต่มีพระองค์ลงโทษถึงตาย เพราะเด็กไหนไม่ไหวแล้วส่งเสียงร้อง การประพฤติดังพระราชาอย่างนี้ เมื่อพระองค์สวรรคตแล้วจะช่วยส่งพระองค์ไปสวรรค์ได้หรือ คงจะเหมือนที่พระพุทธองค์ตรัสว่ากษัตริย์ที่ลงอาญาอย่างมุลมสัน ชื่อว่าทำลายตนเอง สวรรคตแล้วจะไปเกิดในนรก

4.10 ขันติ ความอดทน

ในวงการแค้น ๆ ที่เราพอสังเกตเห็นได้ เราจะพบว่าคนที่เป็ระดับหัวหน้า ถ้าเป็นคนอ่อนไหวง่าย เช่น ฉุนเฉียวง่าย เป็นคนเจ้าอารมณ์ ู้เห็นหรือฟังอะไรที่ไม่ถูกใจ ก็แสดงความรู้สึกโกรธออกมาทันที หรือเมื่อได้เห็นหรือได้ฟังอะไรที่ถูกใจก็แสดงความคิดเห็นออกมาทันที คนเช่นนี้จะถูกมองว่าเป็นคนไม่เหมาะที่จะทำหน้าที่เป็นหัวหน้าคน ในทำนองเดียวกัน ถ้าคนที่เป็ระดับหัวหน้าเป็นผู้ที่มีความอดกลั้น มีความเยือกเย็น สุขุม ู้เห็นหรือได้ฟังอะไรที่ไม่ถูกใจ ก็แสดงท่าทีเฉย ๆ หรือเมื่อได้ประสบเหตุการณ์อะไรที่ถูกใจก็ไม่แสดงความคิดเห็นออกมา รู้จักไว้ท่า ไว้เชิง คนอย่างนี้ใคร ๆ ก็ต้องยอมรับว่า เป็นผู้เหมาะที่จะเป็นหัวหน้าคน

¹ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์. (กรุงเทพมหานคร : องค์การตำราของ
คุรุสภา, 2504). เล่ม 2. หน้า 200.

แม้หัวหน้าระดับต่ำ ๆ ยังมีความจำเป็นที่ต้องมีคุณธรรมด้านความอดกลั้น จะป่วยกล่าวไปโยถึงพระเจ้าแผ่นดิน ซึ่งเป็นประมุขของประเทศปกครองมหาชนเป็นล้าน ๆ คน ที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีขันติความอดทนเป็นอภัยาศัย เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติขันติความอดทนหรือความอดกลั้นเป็นทศพิธราชธรรมข้อที่ 9 ของพระเจ้าแผ่นดิน

ความอดทนในที่นี้ พระพุทธองค์หมายถึงความอดกลั้น เมื่อประสบสิ่งที่ไม่ถูกใจ กล่าวคือคนที่ประสบอารมณ์ที่ไม่ถูกใจ แล้วเก็บความรู้สึกไว้ไม่แสดงออก หรือไม่มีปฏิกิริยาโต้ตอบอย่างนี้ เรียกว่าผู้มีความอดทน

อันความอดกลั้นโดยไมยอมโต้ตอบต่อบุคคลที่มาทำให้เกิดความไม่พอใจนี้มีอยู่ 2 ลักษณะ ลักษณะที่หนึ่ง อดกลั้นไม่ยอมตอบโต้ เพราะกลัวจะถูกทำอันตราย อย่างเช่น คนบางคน เมื่อถูกอีกคนหนึ่งทู่หมิ่นก็อดกลั้นไว้ ไม่กล้าโต้ตอบ เพราะกลัวเขาจะต่อยเอา อันเนื่องมาจากคนต่อยสู้เขาไม่ได้ การอดกลั้นในลักษณะนี้ หาใช่เป็นคุณธรรมไม่ เป็นเพียงความอดกลั้นเพื่อหลบซ่อนหนีจากความเดือดร้อน คนที่มีความอดกลั้นในลักษณะนี้ ถ้าคนที่มาทู่หมิ่นนั้นเป็นคนอ่อนแอกว่าตนแล้ว ตนคงจะไม่มี ความอดทนแน่ คงจะต้องตอบโต้ด้วยวาจาหรือมือไม้อย่างแน่นอน แต่ถึงจะเป็นความอดทนเพราะความกลัวก็จริง ก็ยังนับว่าเป็นความอดกลั้นที่มีประโยชน์ เพราะทำให้เรื่องร้ายทั้งหลายสงบลง

ลักษณะที่สอง อดกลั้นเพราะคุณธรรม ซึ่งหมายถึงบุคคลผู้ถูกทู่หมิ่นนั้นมีกำลังสูงกว่าสามารถจะทำอะไรต่อผู้นั้นก็ได้ เพราะตนมีกำลัง แต่ก็ไม่ทำเพราะมีความอดทนไว้ภายใน ความอดทนในลักษณะนี้เท่านั้นที่เรียกว่าการประพฤตินุธรรม

พระเจ้าแผ่นดินโดยปกติแล้ว เป็นผู้มีความสามารถเบ็ดเสร็จในแผ่นดิน ฉะนั้น ถ้าประชาชนคนใดมาทำให้เสื่อมพระเกียรติ และพระองค์ยังอดกลั้นไว้ได้ ความประพฤตินุธรรมของพระองค์อย่างนี้เรียกได้ว่าทรงมีพระขันติธรรม แต่ส่วนใหญ่แล้วจะไม่มีพระราชองศ์ไหนอดกลั้นได้ ในกรณีที่ถูกผู้ใต้ปกครองทำสิ่งที่ไม่ถูกพระทัย จะป่วยกล่าวไปโยถึงคนอื่น ๆ แม้แต่พระราชโอรสของพระองค์เอง บางครั้งความมีอำนาจทำให้ลืมความเป็นพ่อลูกกันเสีย หวาดระแวงแต่ว่าลูกจะแย่งราชสมบัติ อย่างเช่น สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่แปด (ขุนหลวงสรศักดิ์) ทรงช้างพระที่นั่ง

ข้ามึงไปตามถนนที่รับสั่งให้พระโอรสทั้งสององค์เป็นแม่กองถมึงให้เสร็จภายในหนึ่งคืน เผลอตรงกลางบึงมีน้ำลึกถมดินไม่แข็งพอ เวลาทรงช้างมาถึง เท้าช้างเหยียบจมลงไปดินอ่อน พระองค์ก็ได้พิจารณาถวิลหาว่าพระโอรสทั้งสองจะฆ่าพระองค์ เพื่อแย่งราชสมบัติ จึงยกของจ้าวจะพันลูก แต่พระโอรสสองคนน้อยยกของจ้าวขว้างไว้หันจึงรอดตาย ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว นี่ถ้าพระโอรสสองคนน้องขวางไม่ทัน พระโอรสสองคนที่พี่คงสวรรคตไปเพราะความหวาระแวงของพระราชบิดาไปแล้ว นี่คือ ความไม่รู้จักอดกลั้นยับยั้งของพระเจ้าแผ่นดิน เอาแต่พระทัยของพระองค์เอง เป็นผลร้ายสร้างความเคียดแค้นแก่กระทั่งสายเลือดของตนเอง ดังนั้นที่พระพุทธเจ้าทรงประทานขันติธรรมให้เป็นธรรมของพระเจ้าแผ่นดินจึงเหมาะสมโดยประการทั้งปวง

4.11 อวิโรธนะ ความหนักแน่นในธรรม

นักปราชญ์ในพระพุทธศาสนา กล่าวว่า พระราชาทั้งหลายนั้นมีพระบรมราชโองการเป็นอาวุธ คนเป็นจำนวนมากถึงความสิ้นชีวิต เพราะเพียงพระราชโองการ เพราะเหตุนี้ในฐานะตำแหน่งพระมหากษัตริย์ เป็นคุงบิดาของประชาชนในแว่นแคว้น จึงควรมีความหนักแน่น ไม่เชื่ออะไรง่าย ๆ แม้เพียงคำพูด หรือลาภสักการะ เพราะหากว่าพระเจ้าแผ่นดินทรงหุเบา เชื่อคนง่าย บุคคลผู้อยู่ในราชสำนักเดียวกันที่ไม่ชอบกัน ก็อาจจะหลอให้พระราชอาชญาชีวิตเสียได้ เพราะตามธรรมดา ช้าราชสำนักมักมีความอิจฉาริษยากัน คนไหนพระเจ้าแผ่นดินโปรด คนนั้นจะถูกพวกราชสำนักด้วยกันริษยา เมื่อเกิดความริษยาแล้วก็คิดกำจัด วิธีการคิดกำจัดก็ไม่ยากอะไร เพราะถ้าพระเจ้าแผ่นดินหุเบา ใช้เพียงลมปากกล่าวหาว่า ผู้นั้น ผู้นี้จะแย่งราชสมบัติเพียงเท่านี้ พระราชาที่ไม่มีคุณธรรมก็จะสั่งประหารชีวิตผู้นั้นทันที การที่ผู้ดำรงอยู่ในฐานะเป็นบิดาของประชาชนแล้วจับประชาชนผู้เป็นประจักษ์ไปลงโทษทั้ง ๆ ที่เขาไม่มีความผิด การดำรงตำแหน่งผู้ปกครองรัฐของผู้นั้นจะต้องถูกตำหนิว่าบกพร่อง เพราะอะไร เพราะไม่สามารถคุ้มครองชีวิตของผู้บริสุทธิ์ให้อยู่อย่างปกติสุขได้

ดังนั้น เพื่อเป็นหลักค้ำประกันในความผาสุกของประชาชนที่ไม่ให้ใครมายืมพระโอษฐ์พระเจ้าแผ่นดินฆ่าศัตรูของตนได้ พระพุทธองค์จึงวางหลักธรรมสำหรับผู้เป็นพระเจ้าแผ่นดินข้อที่สิบไว้ว่า พระเจ้าแผ่นดินควรมีความหนักแน่นไม่เชื่อคำพูดของใครง่าย ๆ

ลักษณะของความเป็นผู้หนักแน่นอีกประการหนึ่ง คือ ไม่แสดงออกถึงความอยากได้สิ่งใดสิ่งหนึ่งจนเกินไป หรือจนออกนอกหน้า ผู้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน บวงชนทั้งหลายยกย่องว่าเป็นผู้ประเสริฐ ถ้าแสดงออกจนถึงอาการที่เรียกในภาษาชาวบ้านว่าจ่างกแล้ว ราคาของความเป็นประมุขน่าจะตกลงไป หรือบางพระองค์ยังมีได้เป็นประมุข แต่มีสิทธิ์ที่จะได้เป็น อย่างเช่น พระโอรสของกษัตริย์ทั้งหลาย ถ้าพระโอรสองค์ไหนแสดงออกถึงว่าอยากได้ราชสมบัติจนเกินไป มีการเตรียมการวางแผนเพื่อจะได้ชนะพี่น้องคนอื่น ๆ แล้วได้ครองราชสมบัติ พระโอรสนั้นประชาชนจะไม่พอใจให้ขึ้นครองราชสมบัติ แต่กลับจะสนับสนุนยุวราชที่หนักแน่น สุขุม ไม่แสดงออกถึงความอยากได้จนออกนอกหน้า ยุวราชที่มีพระอัยยาคัยดังนี้ จะมีโอกาสได้ราชสมบัติมากกว่า ทั้งผู้มีปัญหาที่จะมา เข้า เป็นพวกให้การสนับสนุน

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีเหล่าพระราชโอรสหลายพระองค์ แสดงออกถึงความอยากได้ราชสมบัติ แต่แล้วก็ไม่สมหวัง ผู้ที่ไม่แสดงออก เพราะมีความหนักแน่นมั่นคงกลับได้ราชสมบัติแทนที่น่าจะยกมาศึกษาเป็นตัวอย่าง คือ ในแผ่นดินสมเด็จพระอินทราชาธิราช พระมหากษัตริย์ลำดับที่เจ็ดแห่งกรุงศรีอยุธยา พระองค์คงมีพระราชโอรสธิดาหลายองค์ แต่ที่ปรากฏในพงศาวดารมีสามองค์ คือ เจ้าอ้ายพระยา เป็นพี่ เจ้าย์พระยา เป็นน้ององค์ที่สอง เจ้าสามพระยา เป็นน้ององค์ที่สาม พระราชบิดาคงหนักพระทัยในเรื่องมอบราชสมบัติ ไม่ทราบว่าจะมอบให้พระราชมุตรองค์ไหน ความจริงสิทธิ์น่าจะตกแก่เจ้าอ้ายพระยา เพราะเป็นพี่ แต่เจ้าย์พระยาก็คงไม่ยอม เพราะแสดงออกถึงความอยากได้เหมือนกัน ถ้าพระองค์ตกลงพระทัยให้กับใคร ราชมุตรทั้งหลายคงจะฆ่ากันตายหมด พระองค์จึงตัดสินใจพระทัยไม่ดำเนินการอย่างใด บล่อยให้เป็นไปตามยถากรรม หลังจากพระองค์สวรรคตแล้ว

เมื่อตัดสินพระทัยอย่างนี้แล้ว จึงหาทางแยกพระราชโอรสทั้งสามออกจากกัน คือ ให้เจ้าอ้ายพระยา พระโอรสองค์พี่ไปครองเมืองสุพรรณบุรี ให้เจ้าย์พระยาไปครองเมืองแพรกศรีราชา ให้เจ้าสามพระยาไปครองเมืองชัยนาท

ถ้าสังเกตดูแล้วจะพบว่า พระองค์ให้เจ้าอ้ายพระยา ไปครองสุพรรณบุรี เหมือนกับสิ่งเป็นนัยให้เจ้าอ้ายพระยาได้เป็นกษัตริย์ เพราะให้ไปครองเมืองที่ใกล้ที่สุด เมื่อมีอะไรเกิดขึ้น

จะได้เสด็จมาได้ก่อนคนอื่น และเมื่อพระองค์สวรรคตในปี พ.ศ. 1967 ความก็เป็นจริงตามที่พระองค์คาดไว้ กล่าวคือ เจ้าอ้ายพระยาหวังจะได้ราชสมบัติ จึงยกพลจากสุพรรณบุรีเข้ามากรุงศรีอยุธยา ส่วนเจ้ายี่พระยาก็อยากจะได้เหมือนกัน จึงยกพลมาจากเมืองแพรกศรีราชา คูเหมือนแต่ละองค์ได้ยกพลมาค้อยอยู่แล้ว ก่อนที่พระราชบิดาจะสวรรคต กล่าวคือ เจ้าอ้ายพระยา ยกพลมาค้อยอยู่ที่วัดปลับปลาชัย ตำบลป่ามะพร้าว ส่วนเจ้ายี่พระยา ยกพลมาชุมนุมอยู่ที่วัดชัยภูมิ ทางตลาดเจ้าพรหม เมื่อพระราชบิดาสิ้นพระชนม์ ทั้งสองพระองค์ก็ยกพลเข้าในเมือง หวังจะชิงราชสมบัติ แล้วทัพทั้งสองก็ไปพบกันที่เชิงสะพานป่าถ่าน เมื่อพบกันแล้ว ความสำนึกในความเป็นพี่น้องไม่มีเลย มีแต่ความโกรธแค้น ที่คิดว่าอีกฝ่ายหนึ่งจะมาทำลายความยิ่งใหญ่ของตัวเอง พอเห็นหน้ากันบนคอช้างก็ยกพระแสงของจ้าวขึ้นฟันกัน แล้วก็สมความปรารถนาทั้งคู่ คือ พระศอขาด สบอยู่บนคอช้างทั้งสององค์

เมื่อคนที่อยากได้ฆ่ากันตายแล้ว ก็เหลือคนที่ไม่แสดงออกถึงความอยากได้ คือ เจ้าสามพระยา มุขมนตรีทั้งหลายจึงไปอัญเชิญเจ้าสามพระยามาครองราชสมบัติ เหตุการณ์นี้เป็นที่ประหลาดใจของคนทั้งหลาย และก็พากันคิดว่าเป็นบุญของเจ้าสามพระยาที่จะได้ราชสมบัติ จึงบันดาลให้เจ้าพี่ทั้งสองฆ่ากันตายไปเอง โดยที่เจ้าสามพระยาไม่มีเสี้ยนหนามในราชสมบัติเลย ใครจะคิดอย่างใดก็ตามที่ ผลก็ปรากฏว่าเจ้าสามพระยาได้ราชสมบัติเพราะมีความหนักแน่น ไม่หวังในราชสมบัติจนเกินไป ถ้าพระองค์หวังราชสมบัติแล้วยกพลมาแย่งกับเขาด้วย พระองค์อาจจะถูกฆ่าสิ้นพระชนม์ไปก่อนก็ได้ แต่เหตุการณ์มิได้เป็นเช่นนั้น ก็เพราะพระองค์ประทับอยู่เฉยๆ ปล่อยให้เขาแย่งกันไป แล้วผลสุดท้ายก็เป็นของพระองค์ นี่คือ ผลของอวิโรธนะราชธรรม ที่พระพุทธเจ้าประทานไว้ สำหรับพระเจ้าแผ่นดินปฏิบัติ

4.12 บทสรุป

พระเจ้าแผ่นดินเป็นเหมือนพ่อของประชาชน เพราะฉะนั้นเมื่อประชาชนซึ่งเป็นเหมือนลูกของพระเจ้าแผ่นดินคนใด ยากจนไม่มีทรัพย์จะเลี้ยงชีพ ผู้อยู่ในฐานะพ่อจึงควรให้ทานแก่คนเหล่านั้น อันนี้เป็นราชธรรมข้อที่หนึ่ง

พระราชาก็เป็นประมุขของรัฐ ถ้าหากไม่มีศีล ประพฤติผิดราชประเพณี หาทาทยโณ
ความคิดให้สามัคคีกัน เพื่อจะแย่งเอาภรรยาของเขามาเป็นสนมหรือมีพระอัยยาศัยคู่ร้าย ผ่าคน
โดยไม่มีเหตุผล เป็นการสร้างความเดือดร้อนเจ็บแค้นให้ประชาชน ดังนั้น เพื่อประพฤติพระ-
องค์ให้สมฐานะเป็นประมุข จึงควรมีศีลห้าประจำพระองค์ ข้อนี้เป็นราชธรรมข้อที่สอง

พระมหากษัตริย์ผู้ครองรัฐ มีหน้าที่บำรุงสุขให้แก่ประชาชน ถ้าประชาชนมีความทุกข์
เดือดร้อน ในฐานะพระมหากษัตริย์ บางครั้งต้องบริจาคสิ่งของมีค่าควรเมือง เพื่อความสุขของ
มหาชน บางครั้งต้องยอมทนทุกข์ด้วยพระองค์เอง เพื่อความสุขของประชาชน และบางครั้งต้อง
ยอมสละความสุขส่วนพระองค์ เพื่อความผาสุกของประชาชนทั่วไป ข้อนี้เป็นราชธรรมข้อที่สาม

องค์พระนราธิปตัษ ผู้เป็นเจ้าของชีวิตประชาชน ควรมีพระอัยยาศัยชื่อตรง ไม่มีเล่ห์เหลี่ยม
กับผู้อยู่ใต้ปกครอง แม้ผู้อยู่ใต้ปกครองมีแ้วแห่งความยิ่งใหญ่ในอนาคต ก็ควรสนับสนุนด้วยความ
จริงใจ นี่เป็นราชธรรมข้อที่สี่

พระกษัตริย์ ผู้เป็นเจ้าของแผ่นดิน มีอำนาจสูงสุดในรัฐ แม้จะเป็นผู้ยิ่งใหญ่ในแผ่นดิน
แม้จะเป็นที่เคารพยกย่องของประชาชน หากพระองค์มีพระอัยยาศัยนุ่มนวล สุภาพ อ่อนโยน
ยอมเป็นที่ประทับใจของมวลชนอย่างสูงสุด ดังนั้น พระราชาก็เป็นประมุขรัฐ จึงควรมีความ
อ่อนโยนเป็นพระนิสัย นี่เป็นราชธรรมข้อที่ห้า

พระมหากษัตริย์ผู้เป็นเจ้าของชีวิตมหาชน ต้องประพฤติพระองค์ให้เป็นที่ยเกรงกลัวของคน
ที่ประพฤติผิดกฎหมาย และวางพระองค์ให้เป็นที่ยเกรงขามของผู้กำลังจะทำความผิดกฎหมาย การ
จะวางพระองค์เช่นนั้นได้ พระองค์ก็ต้องยกย่องคนที่ทำดีและลงโทษคนทำผิด โดยไม่เห็นแก่
หน้าใคร ข้อนี้เป็นราชธรรมข้อที่หก

พระราชาก็มีพระเดชเป็นที่ครันคร้ามของมหาชน ไม่ควรแสดงความพิโรธให้พรั้าเพื่อ
และเมื่อพิโรธอยู่ ไม่ควรสั่งลงอาญาผู้ใด เพราะเมื่อพระราชาก็พิโรธแล้ว ย่อมสร้างความทุกข์
ให้ประชาชน ดังนั้น พระราชาก็ควรประพฤติพระองค์ไมโกรธ นี่เป็นราชธรรมข้อที่เจ็ด

พระเจ้าแผ่นดินผู้ทรงธรรม ไม่ควรสร้างความเดือดร้อนให้กับประชาชนด้วยการริด
ภาษี ไม่ควรสร้างความเดือดร้อนให้กับประชาชนด้วยการหาความสนุกบนความทุกข์ของคนอื่น นี่
เป็นราชธรรมข้อที่แปด

พระราชผู้เป็นที่ยกย่องของมหาชน ควรมีพระอัธยาศัยอดกลั้นต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
ทั้งหลาย เมื่อประสบสิ่งที่ไม่ถูกพระทัย ควรเก็บความรู้สึกไว้ ไม่แสดงความรู้สึกภายในให้ปรากฏ
นี้เป็นราชธรรมข้อที่เก้า

พระจอมมรรชน ควรเป็นผู้หนักแน่นในธรรม ไม่เชื่อคนง่าย ไม่เห็นว่าสิ่งทั้งหลายเป็น
จริง เพียงคำพูดของบริวาร มีพระทัยมั่นคง ไม่แสดงความโทมนัสเมื่อผิดหวัง ไม่แสดงความพอ
พระทัยจนเกินงามในสิ่งที่อยากได้ นี้เป็นราชธรรมข้อที่สิบ

คำถามประจำบทที่ 4

1. มีเหตุผลอย่างไร พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติการให้ทานเป็นทศพิธราชธรรมข้อต้นของพระเจ้าแผ่นดิน โปรดอธิบายให้เห็นความจริง
2. คนสามัญหัวไปผิดศีลห้า ข้อใดข้อหนึ่งหรือทั้งหมด ผู้อื่นจะมองว่าเป็นคนชั่วขึ้นมาทันที แต่ถ้าพระราชาทรงผิดศีลห้าข้อใดข้อหนึ่งจะไม่มีใครมองว่าพระองค์เป็นคนชั่ว ท่านเห็นศีลข้อไหนบ้างที่พระราชาทรงทำผิดแล้วจะถูกตำหนิว่าเป็นพระราชาชั่ว จงอธิบาย
3. ทานกับการบริจาค มีความแตกต่างกันอย่างไร อธิบายให้เข้าใจ
4. พระราชาจะปฏิบัติพระองค์อย่างไร จึงจะเรียกว่าชื่อตรงต่อผู้อยู่ใต้การปกครอง จงอธิบายพอได้ใจความ
5. ท่านเห็นความจำเป็นหรือไม่ว่า พระเจ้าแผ่นดินจะต้องมีความสุภาพอ่อนโยน ถ้าเห็นด้วย จงอธิบายให้เห็นความจริงว่า ความสุภาพอ่อนโยนมีประโยชน์ต่อพระเจ้าแผ่นดินอย่างไร
6. พระราชาต้องปฏิบัติอย่างไร จึงจะทำให้พระองค์มีเดชเป็นที่เกรงขามของคนชั่วทั้งหลาย โปรดอธิบายหลักการปฏิบัติ
7. ท่านมีตัวอย่างที่พระเจ้าแผ่นดินพิโรธจนประสบความวิบัติหรือไม่ ถ้ามีจงยกตัวอย่างมาพร้อมวิจารณ์
8. อาการที่พระเจ้าแผ่นดินทรงเบียดเบียนประชาชนมีวิธีอะไรบ้าง จงแจงมาพอได้ใจความ
9. ความอดทนอันเป็นราชธรรมข้อที่ 9 หมายถึงอะไร จงอธิบายพร้อมยกตัวอย่างความเสียหายอันเกิดจากความไม่อดทนของพระราชามาให้พิจารณา
10. ความหนักแน่นในธรรมของพระราชา หมายถึง การปฏิบัติอย่างไร จงยกตัวอย่างให้เห็นเป็นรูปธรรม